

DEN GRØNNE ØRKENEN

"VÅRE LIV ER IKKE VERDT MER ENN DOPAPIR"

DEN GRØNNE ØRKENEN

Denne rapporten er et produkt av brigadeprosjektet til Latin-Amerikagruppene i Norge høsten 2015.

HOVEDFORFATTER

Maria Birkeland Olerud

MEDFORFATTERE

Espen Iversen

Håvard Søndena, kildeansvarlig

Jostein Førland, korrekturansvarlig

Lina Bøe, ansvarlig for "Folk i Brasil"-serien

Marianne Hvattum Løken, illustrasjonsansvarlig

Mathilde Breda Enkerud

Silje Strøm

Stine Andreassen Rud

Stine Linnerud Jespersen, kronikkansvarlig

Synnøve Rykkel

Vilde Gjerde Lied

FOTO

Fabio Nascimento, og brigadeprosjektet.

DESIGN

Stine Andreassen Rud

En takk rettes til forfatterne som har bidratt med artikler, kronikker og utdrag: Aksel Nærstad, Lars Løvold, Jens Kihl, Winfridus Overbeek og Gert Nygårdshaug.

Vi vil også takke mennesker og organisasjoner i Brasil som har gjort arbeidet med denne rapporten mulig, deriblant Movimento dos Trabalhadores Sem Terra (De Jordløses bevegelse), forskningssenteret CEPEDES, Pataxó-folket i Nova Esperanca og Mucugê, Tupinamba-folket, og CIMI.

Denne rapporten er delt under lisensen Copyleft. Det betyr at enhver fritt kan kopiere, distribuere og redigere rapportens innhold, så lenge man oppgir kilde og bruken er ikke-kommersiell.

Trykk: GRØSET™

**Latin-Amerikagruppene
i Norge (LAG)**

INNHold

SAMMENDRAG	4
INNLEDNING	5
Mer enn en dropssmak: Ti ting du ikke visste om eukalyptus	6
Begrepsavklaring	8
EUKALYPTUSNÆRINGA I BRASIL	9
Historisk bakgrunn	10
Celluloseselskapene	12
Aksel Nærstad: En annen verden er mulig - og nødvendig!	13
Et spørsmål om jord	16
Fibrias kriminalisering av quilombolaer	18
Avskoging	20
Lars Løvold: Atlanterhavsskogen: Vakker, truet og viktig	22
Konsekvenser for naturen	24
Sprøytemidler	27
Genmodifisering	29
Utvikling- for hvem?	30
NORGE OG EUKALYPTUS	32
Erling, prinsessa og det magiske eukalyptustreet	33
Forbruksvarer med eukalyptus	34
Oppfordring til folket	35
Jens Kihl: Å fortelje til tre	36
Staten og oljefondets rolle	37
Etikkrådet	39
Et bidrag til alvorlig miljøskade	40
Fem på gata - Hva er eukalyptus?	42
Oljefondet ut av palmeolje	43
Karbonlagring i eukalyptusplantasjer	43
Winnifridus Overbeek: Fibiria i Espirito Santo	44
KRAV TIL POLITIKERNE	46
KRAV TIL NORGES BANK OG STATENS PENSJONSFOND UTLAND	46
Om Latin-Amerikagruppene i Norge	48
KILDER	49

SAMMENDRAG

Med denne rapporten ønsker Latin-Amerikagruppene i Norge å belyse en lite kjent del av Norges investeringer. Rapporten tar for seg konsekvenser av eukalyptusnæringen i Brasil

Gjennom Oljefondet eier vi deler av celluloseselskapene Fibria, Suzano, og fellesforetaket Veracel gjennom Stora Enso. Alle driver uetisk og miljøødeleggende virksomhet i Extremo Sul-regionen i Bahia. Eukalyptusplantasjene forhindrer rettferdig jordfordeling og invaderer områdene til urfolk, quilombolaer og småbønder. Plantasjene ødelegger den atlantiske regnskogen og utrydder viktig biologisk mangfold. Videre fører monokulturene til vannmangel, tørke og branner, spredning av giftige sprøytemidler, arbeidsledighet og fattigdom.

Norske Erling Lorentzen startet i 1972 celluloseproduksjonen i Brasil med selskapet Aracruz/Fibria. Han har solgt seg ut, men Oljefondet har fortsatt aksjer i de tre selskapene nevnt innledningsvis. I tillegg er det eukalyptus i cellulosebaserte varer som papirlommetørkær og dopapir.

Samlet sett bryter eukalyptusindustrien menneske- og urfolksrettighetene, og forårsaker alvorlige miljøskader. Derfor krever vi at våre penger i Oljefondet trekkes ut av de tre eukalyptusselskapene Fibria, Suzano og Veracel gjennom Stora Enso. Vi oppfordrer leserne til å boikotte eukalyptusprodukter og skrive under på at Oljefondet skal trekke investeringene ut av fra eukalyptusnæringen.

INNLEDNING

Hvordan ville du følt det om produksjonen av papiret du nå holder i hånden, var ansvarlig for alvorlige miljøskader og brudd på menneskerettighetene?

Det er heldigvis ikke slik. Likevel kommer mye av papiret vi bruker til daglig fra en industri som verken respekterer mennesker eller miljø. Papir er laget av cellulose, som ofte kommer fra eukalyptustrær. Eukalyptustrær dyrkes på store plantasjer, blant annet i delstaten Bahia i Brasil. Målet med rapporten du nå leser er at sannheten om eukalyptusnæringen kommer for en dag.

Vi var fire måneder i Brasil med Latin-Amerikagruppene i Norge. Vi undersøkte eukalyptusnæringen i delstaten Bahia. Når vi refererer til feltarbeidet vårt, mener vi intervjuer og observasjon gjennomført i løpet av Brasil-oppholdet. Er ikke andre kilder oppgitt, kommer informasjonen fra månedene i Bahia.

Det var nordmenn som først startet eukalyptusindustrien i Brasil, og Norge har fremdeles enorme investeringer som støtter opp om den. Eukalyptusplantasjer forårsaker store miljøskader, og ødelegger livsgrunnlaget til de menneskene som lever av jorda hvor plantasjene plantes. Den norske velferdsstaten er bygd på inntekter som kommer fra en industri som å ødelegger naturmangfoldet og livskvaliteten til mennesker i andre deler av verden.

Vi ønsker at disse menneskene skal bli hørt, og vi vil starte en offentlig debatt om eukalyptusindustrien. Vi krever at alle norske investeringer skal trekkes ut av eukalyptusindustrien. Med denne rapporten begynner arbeidet, og vi ønsker deg hjertelig velkommen med på laget.

DEMONSTRERER: Urfolksgruppen Pataxó sier nei til eukalyptus.

MER ENN EN DROPSSMAK

Ti ting du ikke visste om eukalyptus

1. Eukalyptusslekten består av rundt 500 ulike arter, hvor kun et par av dem finnes naturlig utenfor Australia. Den utgjør en viktig del av kostholdet til koalabjørnen.
2. Vi finner eukalyptustrær plantet i monokulturer blant annet i Brasil, Argentina, USA, Portugal, Italia, Spania, Malawi, Republikken Kongo og en rekke asiatiske land.
3. I delstaten Bahia i Brasil går eukalyptustømmeret først og fremst til cellulose og trekull. Trekull går til brensel i griller, og brukes i Brasil til framstilling av jern. Treet brukes også i CO₂-lagringsprosjekter.
4. Norge har sterke historiske bånd til eukalyptusplantasjene i Brasil. Nordmannen Erling Lorentzen startet i 1972 selskapet Aracruz Celulose i Brasil. Lorentzen solgte seg ut av selskapet i 2008, og året etter byttet selskapet navn til Fibria. I dag er Fibria verdens største produsent av bleket cellulose¹.
5. Oljefondet har investert henholdsvis 239 millioner og 172 millioner kroner i celluloseselskapene Fibria og Suzano. I tillegg har fondet investert 3,1 milliarder kroner i selskapet Stora Enso, som eier cellulosegiganten Veracel². Alle selskapene har eukalyptusplantasjer i Brasil.
6. Eukalyptusen kan leve i svært tørre områder fordi røttene suger til seg flere hundre liter vann daglig. Jord og elver tørker ut, og gjør nærområdene ulevedige for planter og dyr. Treet brukes til å bekjempe malaria, ved å beplante og dermed drenere sumper hvor myggen lever.
7. Den atlantiske regnskogen langs Brasils kyst er et av verdens mest truede økosystem. Det lever gjennomsnittlig 450 ulike arter per hektar. Det er det største arts mangfoldet i verden. Faktisk lever hele 60 prosent av Brasils truede arter i den atlantiske regnskogen³. Før dekket skogen 36 prosent av Bahia, mens den i dag dekker sju prosent. Skogen er også hjemmet til en rekke urfolksgrupper. Eukalyptusplantasjene er en av hovedårsakene til at skogen forsvinner⁴.
8. Eukalyptusplantasjene bruker store mengder av sprøytemidler som forurensar jorda, vannet og lufta. Sprøytemidlene som brukes er blant annet sulufuramida og glysofat. Sistnevnte er patentert som Monsanto-produktet Round-up. Det er bevist at celluloseselskapet Veracel har sprøytet glysofat i fredede verneområder⁵.
9. Det er bevist at Veracel uten lov har plantet eukalyptus på 1.645 hektar jord som tilhører urfolket Pataxó. Selv mener Pataxófolket at tallet er 30.000 hektar jord⁶. Det er et problem at urfolk som opprinnelig bodde i Extremo Sul-området i Brasil, fordrives fra sine hjem.
10. Oljene i eukalyptustreets blader er svært lettantennelige og inngår i Australia i et naturlig branbasert økosystem der treets frø spirer i asken. I områder omkring eukalyptusplantasjer er hyppige skogbranner svært ødeleggende.

1. Souza & Overbeek, *Responsible for socio-environmental violations: Veracel Celulose, a company owned by Stora Enso and Aracruz Celulose*, s. 31. 2. Norges Bank Investment Management, «Beholdninger». 3. Hance «Brazil's Atlantic Forest (Mata atlântica)». 4. Souza, «As transnacionais». 5. Souza & Overbeek, *Responsible for socio-environmental violations: Veracel Celulose, a company owned by Stora Enso and Aracruz Celulose*, s. 38. 6. Ibid., s. 42.

– Vi står på jorda hvor alt begynte. Hvor det første møtet mellom den hvite mannen og indianeren fant sted. I dag kan vi ikke lenger godta hva dette har ført med seg. Vi kan ikke lenger godta eukalyptusplantasjene. At de tørker ut elvene våre. At de ut tørker vannkildene våre. At de sprøyter gift på jorda barna våre leker på. Vi trenger hjelp til å fjerne denne virksheten som gjør at jorda vår tørster. Vi vil at urfolket skal få tilbake jorda si – og det nå. Vi vil at dere tar med ordet vårt til landet deres i Europa.

Cacique Uburatan Silva de Oliveira, høvding for pataxóene i landsbyen Mucugê.

UTDRAG: MENGELE ZOO

“Det var mange gringos i landet. De hogg ned jungelen og bygde enorme bananplantasjer. Eller de grov ut fjellene på jakt etter gull. Eller de boret etter olje. Det var skuddpremie på indianere som mente de ville være i fred.”

“I dagesvis kunne de ri gjennom bananplantasjene der Mino ikke kunne få øye på en eneste sommerfugl. I en uke fulgte de en elv som var full av slam fra de store gullfeltene som spiste opp åsene. To måneder brukte de på å krysse landet der det var smalest. Det var et stort land. Det var et ødelagt land.”

Mengele Zoo (1989) er Gert Nygårdshaugs første bok i trilogien om “Mino”. Trilogien tar blant annet opp nord-sør-konflikter, imperialisme og miljøvern. Utdraget er gjengitt med forfatterens tillatelse.

Illustrasjon av Silje Strøm.

BEGREPSAVKLARING

EXTREMO SUL er den sørligste regionen i delstaten Bahia, som ligger nordøst i Brasil.

EUKALYPTUS er en plante som tilhører myrtefamilien og kommer fra Australia. Treet vokser svært raskt og er tilpasset ekstreme tørkeforhold. Det er dermed ideelt for produksjon av cellulose.

CELLULOSE er det vanligste organiske materialet i naturen. Det utvinnes fra trær, og danner råstoffet som brukes i produksjon av kunstige tekstiler og papir

BIOLOGISK MANGFOLD er mangfoldet av ulike arter av planter og dyr i et bestemt miljø.

ATLANTISK REGNSKOG, Mata atlântica, er urskog som opprinnelig dekket Brasils kystområder. Den består av alle typer skog, inkludert tørrere skog, regn-, tropisk-, subtropisk-, og savanneskog. Skogen er svært artsrik og erklært som nasjonalpark.

MONOKULTUR er et stort landområde dedikert til dyrking av kun én art. Plantasje er et stort landområde, ofte i tropiske strøk, hvor én bestemt art er plantet i stort omfang med et økonomisk formål.

QUILOMBO er et samfunn hvor det bor etterkommere av mennesker som rømte fra slaveri.

QUILOMBOLA er etterkommere av mennesker som rømte fra slaveri.

URFOLK er mennesker som levde et landområde før europeere kom og laget en koloni underlagt et statsapparat.

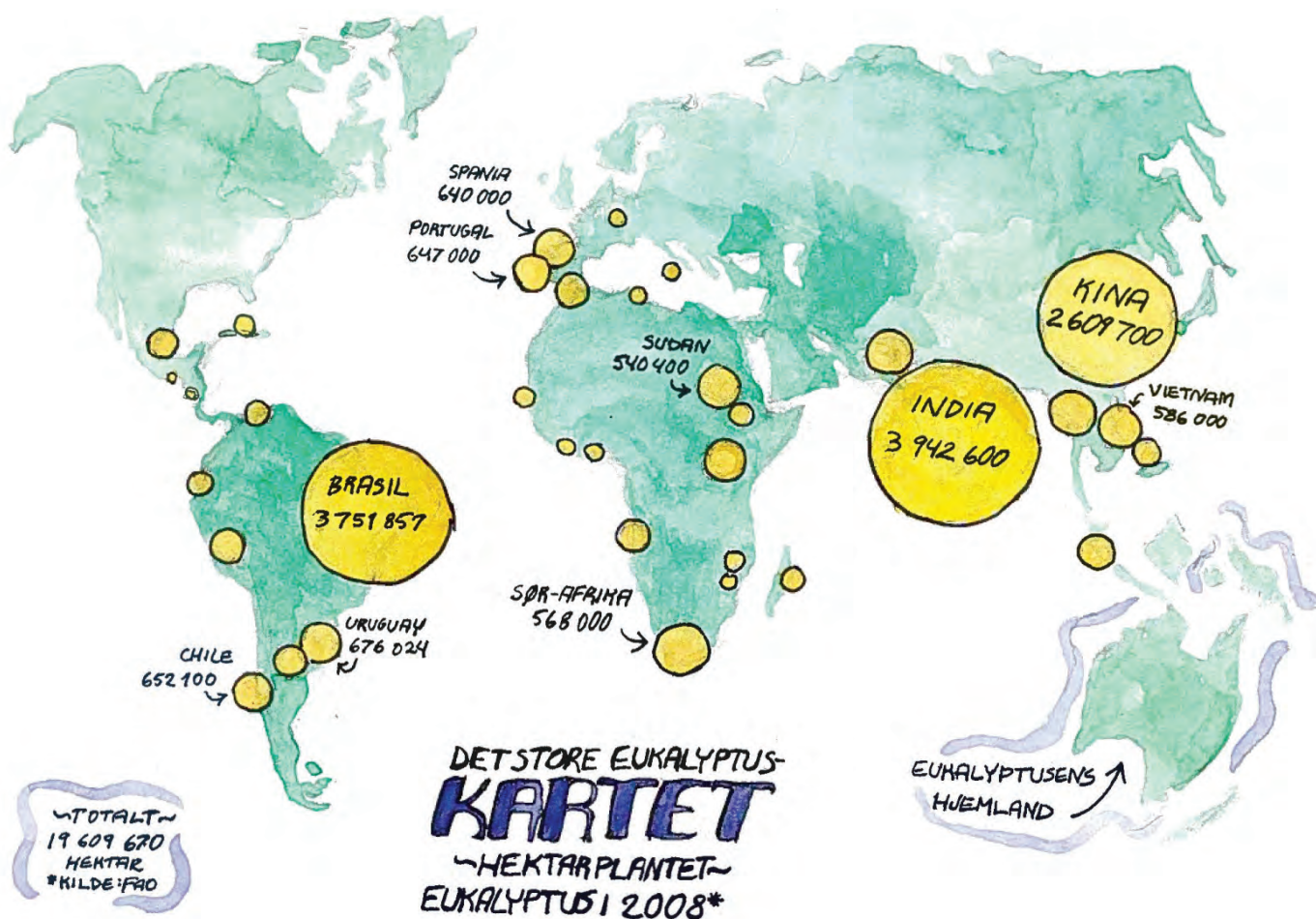
HEKTAR er en måleenhet for areal, ofte brukt for å måle størrelse på jord. Hundre hektar tilsvarer én kvadratkilometer eller ti mål.

EUKALYPTUSNÆRINGEN I BRASIL

EN HISTORIE OM VEKST

Illustrasjon av Maria Birkeland Olerud

Regionen Extremo Sul i delstaten Bahia er en del av Costa do Descobrimento, eller Oppdagelseskysten. Det var her de portugisiske erobrerne for 500 år siden først satt sine bein på brasiliansk jord. I et europeisk perspektiv er det her historien om Brasil begynner.

For de millioner av mennesker som allerede bodde der, var dette begynnelsen på 500 år med undertrykkelse, utnyttelse av naturressurser og arbeidskraft. Portugiserne importerte mennesker fra Afrika for å gjøre slavarbeid, og beslagla store jordområder.

Siden portugiserenes ankomst har regionen gjennomgått store endringer. Tidligere var 36 prosent av Bahia dekket av atlantisk regnskog. I dag er nesten hele skogen borte. Bare sju prosent gjenstår⁷. Mesteparten av jorda går nå til storskala jordbruksindustri. Skuer du utover landskapet i Bahia møter blikket milevis av beitemark, samt sukker-, kaffe- og eukalyptusplantasjer.

FRAMVEKSTEN AV EUKALYPTUSNÆRINGEN

På 1960- og 1970-tallet hadde eukalyptusnæringen en stor oppsving, delvis finansiert av den brasilianske utviklingsbanken BNDES. På den tiden var Brasil et militærdiktatur, og den statlige banken finansierte prosjekter som ga diktaturet økonomisk vekst⁸.

På grunn av den store avskogingen i regionen, ble gjenplantning av skog i form av eukalyptus og andre typer treplantasjer satt i gang for fullt fra 1970-tallet. Dermed kunne eukalyptusselskapene bygge ut en enorm industri, gjemt bak et påskudd om nødvendig gjenplantning av skog.

FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO) har som mål å sikre alle nok næringsrik mat for å leve et sunt liv⁹. Organisasjonen var, ifølge World Rainforest Movement, ansvarlig for å gi treplantasjer en offisiell definisjon som skog. Med andre ord legitimerte FN de destruktive eukalyptusmonkulturene. FAO var også med på å fremme treplantasjer som en del av

– Det er en forskjell mellom å ha og å være. Kapitalismen vil hele tiden ha mer, og det ødelegger jorda. Jorda er for å arbeides, ikke forgiftes. Hvordan kunne europeerne finne så mye rikdom vel bevart da de kom hit for 500 år siden? Vi urfolk vet å ivareta jorda og det eneste vi vil ha er retten til jorda vår. Her i Brasil er det jord nok for alle, for at alle skal kunne få dyrke. Brasil er stort, men lite for jordbruksindustrien.

Bury Pataxó, innbygger i Pataxó-landsbyen Mucugê.

den grønne revolusjonen, som hadde som hovedmål å stoppe sult i verden¹⁰. Med tanke på at eukalyptus først og fremst blir brukt i cellulose og papirmasse, er det absurd at FN oppfordret til treplanting. Ikke en gang mennesker som sulter, kan spise cellulose, og heller ikke papir. I en verden som stadig blir mer opptatt av konsekvensene av avskoging, er treplanting ansett som et viktig klimatiltak.

Gjenplantning i form av eukalyptus er tilsynelatende bra, og får stor støtte fra miljøbevegelser. Samtidig kan man spørre seg om en plantasje kan erstatte egenskapene til en urskog.

BRASIL ER STØRST I VERDEN

Brasil er i dag den største produsenten og eksportøren av eukalyptus. Cirka fem millioner hektar med eukalyptus er plantet på brasiliansk jord¹¹. Treplantasjer i Brasil strekker seg utover et område større enn Belgia og Nederland til sammen¹².

65 prosent av tresortene som plantes på plantasjene er eukalyptustrær¹³. Mange som har bodd på familiegårder i generasjoner, opplever å bli presset ut av store godseiere eller selskaper.

Brasils forening for papir og cellulose (BRACELPA) har kalt det en stor kilde til rikdom og sosial utvikling¹⁴. Vårt feltarbeid viser derimot at rikdommen og utviklingen ikke kommer lokalbefolkningen til gode.

I Brasil styres virksomheten stort sett av store selskaper. I regionen Extremo Sul i Bahia domineres produksjonen av tre eukalyptusselskaper: Fibria, tidligere Aracruz, Suzano Papel e Celulose og Veracel. Veracel er et fellesforetak mellom det svensk-finske selskapet Stora Enso og Fibria.

7. Souza, «As transnacionais». 8. Overbeek et al., *An overview of industrial tree plantations in the global south*, s. 46. 9. FN-sambandet, «FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO)». 10. World Rainforest Movement, *Plantations are not forests*, s. 30. 11. *Big lands Brasil, «Eucalyptus»*. 12. Corporate Watch, «The new trend of biomass plantations in Brazil: tree monocultures». 13. Silvestre & Rodriguez, *Eucalyptus/Aracruz cellulose and human rights violations*. 14. BRACELPA, «Eucalyptus».

CELLULOSESELSKAPENE

Selskap	Totalt område (hektar)	Område plantet skog (hektar)	Holder til i disse delstatene
Aracruz/Fibria		846 000 ¹⁵	Bahia, Espírito Santo, Minas Gerais, São Paulo, Mato Grosso do Sul, Rio Grande do Sul, Rio de Janeiro
Suzano Papel e Celulose	897 000	460 000 ¹⁶	Bahia, Espírito Santo, São Paulo, Minas Gerais, Tocantins, Maranhão
Veracel Celulose	211 000	90 000 ¹⁷	Bahia

Tabell 1: De samlede områdene celluloseselskapene eier, antall hektar de har plantet med eukalyptus og hvor i Brasil de finnes.

Aracruz Celulose var selskapet nordmannen Erling Lorentzen startet opp da han kom til Brasil på 1960-tallet. Lorentzen solgte seg ut av selskapet i 2008.

Fibria ble i 2009 det nye navnet på Aracruz. Da hadde en deleier i Aracruz, den brasilianske celluloseprodusenten Votorantim Celulose e Papel, kjøpt Lorentzens aksjer i selskapet. I dag er Fibria verdens største produsent av eukalyptusmasse. Selskapet har fabrikker i de brasilianske delstatene Espírito Santo, São Paulo, Mato Grosso Do Sul og Bahia.

I byen Eunápolis i Bahia har Fibria fellesforetaket Veracel sammen med det finsk-svenske selskapet Stora Enso. Begge aktørene eier 50 prosent. Etter oppstarten i 1998 har Veracel kjøpt opp stadig mer jord i regionen.

Stora Enso er en av verdens største skogsindustrikonsern, og et resultat av sammenslåingen av svenske Stora og finske Enso i 1998. Enso-delen av selskapet ble grunnlagt av den norske Hans Gutzeit i siste halvdel av det 19. århundre.

Brasilianske Suzano er verdens største produsent av eukalyptusmasse, og en av de største papirmasseprodusentene. Selskapets største fabrikk ligger i Mucuri i Extremo Sul-regionen i Bahia.

Oljefondet har eierandeler i alle selskapene. I Fibria har Oljefondet investert 239 millioner kroner, mens eierandelen er på 172 millioner i Suzano. I Stora Enso har fondet investert mer enn tre milliarder kroner, og eier slik nesten fem prosent av konsernet.

Selskap	Investering (NOK)	Eierandel
Aracruz/Fibria	239 729 407	0,37 %
Suzano Papel e Celulose	172 834 543	0,37 %
Stora Enso	3 174 056 766	4,99 %

Tabell 2: Norske kroner investert og prosentmessig eierskap i selskapene Fibria, Suzano og Stora Enso i 2015.

15. Fibria, *A New Look to the Future*, s. 28. 16. Suzano, «Unidade de Negócio Florestal». 17. Veracel, *Sustainability Report*, side 5.

EN ANNEN VERDEN ER MULIG – OG NØDVENDIG!

«Menneskenes historie har nå kommet til et skille hvor fundamentale politiske endringer er blitt uunngåelige. Det er mer enn en milliard mennesker som i dag ikke kan få tilfredsstilt sine basisbehov, våre barn og barnebarn, og jorden selv roper alle etter en revolusjon. Den er nødt til å komme. Vi vet vi har en mulighet til å fjerne faren, uroen og konflikten som ellers vil kunne bli uunngåelige.»

Slik åpnet daværende norske statsminister Gro Harlem Brundtland FNs store konferanse om miljø og utvikling i Rio de Janeiro i 1992. Hun hadde ledet forarbeidet til konferansen i Kommisjonen for bærekraftig utvikling, eller Brundtlandkommisjonen som den ofte kalles. Det var store forventninger både før og etter konferansen. Jeg var en av de mange tusen aktivistene som var tilstede under Rio-konferansen i 1992. Mange av oss tvilte på om de store ordene ville bli fulgt opp i praktisk politikk. Brundtlands sterke ord bør tas fram igjen. Behovet for drastiske politiske endringer og tiltak for å stoppe klimaendringene og andre dramatiske miljø-ødeleggelser, utrydde sult og ekstrem fattigdom, er enda større nå enn da Gro Harlem Brundtland sa dette for 24 år siden.

500 ÅR MED UNDERTRYKKELSE OG MOTSTAND

Mange av de største problemene i dagens verden har lange røtter. Brasil er et godt eksempel på det. Kampen til de jordløses bevegelse, MST, kan føres tilbake til den portugisiske erobringen i år 1500 og hvordan kolonimakta gav jorda til sine lydige undersåtter, ikke minst offiserer i den portugisiske okkupasjonshæren. Til tross for jordokkupasjoner og jordreformer etter at militærdiktaturet falt i 1985, så eier omtrent 1 prosent av befolkningen ca. 45 prosent av all jord i Brasil, mens det er omtrent 5 millioner landløse familier på landsbygda.

I år 2000 var det store offisielle markeringer over hele Brasil av at det var 500 år siden de første portugiserne ankom Brasil. Jeg var tilstede da MST hadde sin hovedmarkering. 3000 jordløse og småbønder var samlet utenfor Porto Seguro i Bahia der de portugisiske erobrerne først gikk i land. MSTs motto for markeringen var: 500 år med undertrykking og motstand. Det gjelder ikke bare for Brasil, men Brasil er på mange måter en verden i miniatyr – på godt og vondt; enorm rikdom og fattigdom side ved side, storselskaper med enorm økonomisk og politisk makt, og sterke sosiale bevegelser; storskala eksportert miljøskadelig industrilandbruk og småskala agroøkologisk landbruk som produserer mesteparten av maten; store miljø-ødeleggelser og undertrykkelse av urfolk, og mange foregangseksempler på bevaring av regnskog og sikring av urfolks rettigheter. På mange måter kan Brasil betegnes som et schizofrent land – i en schizofren verden.

UAKSEPTABEL SITUASJON

Det er fullstendig uakseptabelt og unødvendig at nesten halvparten av verdens befolkning lever i fattigdom og at nesten 800 millioner mennesker sulter. Verdens 80 rikeste personer har like store økonomiske verdier som de 3,5 milliarder fattigste i verden, så det burde ikke være noen tvil om at det er mulig å gjøre noe for å fordele rikdommen og redusere fattigdom. Og det produseres mere enn nok mat i verden til at alle mennesker kan få nok mat. Likevel dør omkring 20 000 mennesker hver dag av sult- og sultrelaterte årsaker, over halvparten av dem er barn under 5 år. Om flere land hadde satset på program som Brasil for å redusere sult, hadde tallene vært langt lavere. Brasils «null sult»-program består av gratis skolemat, oppkjøp av mat fra lokale småbønder og kontantstøtte til fattige familier dersom gravide kvinner går til helsesjekk og barna går på skole. Det har ikke utryddet sulten, men antallet som sulter har gått ned fra 22,8 millioner mennesker i 1992 til 13,6 millioner i 2012, og underernæring hos barn har gått ned med 73 prosent.

24 år etter at klimakonvensjonen ble vedtatt i Rio, ser vi følgene av at myndighetene verden over ikke har fulgt opp hva de lovet. Det er omtrent 25 millioner flyktninger i verden på grunn av miljøproblemer – de fleste på grunn av klimaendringer. Livsgrunnlaget for millioner av mennesker blir ødelagt fordi det ikke er satt inn tiltak for å stoppe klimaendringene. Alle regjeringer vet hva som må gjøres. Kunnskapen og teknologien finnes, men de store ordene om å stoppe klimaendringene følges ikke opp i praktisk politikk.

VIKTIGE POSITIVE TREKK I VERDENS UTVIKLING, MEN...

Heldigvis er det mye positivt som skjer i verden. Selv om det er omtrent like mange mennesker som sulter i dag som i 1950, så er andelen av befolkningen som sulter, drastisk redusert. I 1950 sultet hvert tredje menneske på jorda. Nå er det en av sju som sulter. Barnedødeligheten er drastisk redusert de siste 25 årene. Antall barn under fem år som dør er halvert fra 1990, men

KRONIKK: AKSEL NÆRSTAD

Aksel Nærstad er seniorrådgiver i Utviklingsfondet og internasjonal koordinator for More and Better Network.

ØKOLOGISK: De jordløses bevegelse selger økologiske bananer på markedet i Porto Seguro i Bahia hver uke.

fortsatt dør over 3 millioner barn hvert år. Aldri før har så mange mennesker gått på skole og lært å lese og skrive, men i følge UNESCO er det 16 millioner jenter og 8 millioner gutter i verden som aldri kommer til å få begynne på skole.

Også når det gjelder miljøproblemene verden står ovenfor, kan vi liste opp positive trekk. Det har vært en rivende teknologisk utvikling av fornybar energi. Olje og kull kan raskt fases ut som energikilder – om myndighetene bare bestemmer seg for det. Det miljø-ødeleggende industrilandbruket er ikke nødvendig for å produsere nok mat. Det er godt dokumentert at agroøkologisk og andre former for reelt bærekraftig landbruk kan produsere nok og sunn mat til verdens voksende befolkning. Men norske myndigheter åpner stadig nye felt for oljeboring og satser på at kjøttproduksjonen og fiskeoppdrett i Norge skal basere seg på soya produsert på ikke bærekraftige måter i Brasil i stedet for på norske grasressurser og havets egne ressurser. Dessverre er ikke Norge enestående. Det er et stort gap mellom det som er nødvendig å gjøre for å stoppe klimaendringene og skape en bærekraftig utvikling, og det myndigheter over hele verden gjør i praksis.

SULTEN PÅ HANDEL?

En kniv kan være både nyttig og livsfarlig. Den kan brukes til å skjære brød og til å drepe. Slik er det med internasjonal handel også. Alle land er tjent med og er avhengig av internasjonal handel, men den kan også være skadelig – både for miljøet og direkte for mennesker. Fattige småbønder i utviklingsland blir i mange land utkonkurrert på sine lokale markeder av import av høyt subsidierte varer fra rike land. Importen av kylling fra EU til Kamerun økte med 300% fra 1999 til 2003, og 92% av bøndene som produserte kylling i Kamerun, måtte legge ned kyllingproduksjonen. Rundt årtusenskiftet tapte bøndene i Ghana 40% av markedet for tomater på grunn av billig import fra EU. På Haiti økte risimporten fra USA fra 15 000 tonn i 1980 til 350 000 tonn i 2004 på grunn av dumping, og det var umulig for lokale bønder å konkurrere. President Bill Clinton beklaget seinere USAs dumping av ris i Haiti.

Det internasjonale handelsregelverket i Verdens handelsorganisasjon, WTO, ble framforhandlet i årene 1986-1994. Dette var markedsliberalismens «glansperiode». Sammenbruddet av Sovjetunionen og Berlinmurens fall satte sitt sterke preg på den politiske debatten. Konservativ og markedsliberalistiske statsledere som Ronald Reagan i USA og Margareth Thatcher i Storbritannia, spilte en sentral rolle i det internasjonale politiske livet. Verdensbanken og Det internasjonale pengefondet, IMF, presset utviklingsland til å følge «Washington consensus». Alt skulle bli varer på det internasjonale markedet. Politikere skulle styre minst mulig. Storselskapene skulle få herje fritt. Det hadde vært umulig å forhandle fram regelverket som nå er i WTO, før 1980 og etter år 2000.

Etter at WTO-avtalen trådte i kraft i 1995 har USA og EU forsøkt å legge markedsliberalistiske prinsipper til grunn på nye områder, men har blitt stoppet av motstand fra mange utviklingsland. I stedet for å respektere motstanden fra utviklingslandene, forhandler en nå utenfor WTO om en avtale om liberalisering av internasjonal handel med tjenester – TISA. Norge er også med i forhandlingene. Samtidig forhandler USA og EU om en omfattende frihandelsavtale med dem i mellom, TTIP, og USA forhandler en frihandelsavtale med asiatiske land, TPP.

Kolonialismen i sin opprinnelige form kan vi finne rester av over store deler av verden både i kultur og økonomi. De nye formene for dominans og undertrykkelse fra storselskaper og de sterkeste økonomiske nasjonene tar andre former enn kolonialismen for 500 år siden. Sjølsagt skal vi være glade for at det er slutt på slaveri og den mest groteske utbyttingen som kolonialismen innebar. Men utfordringene er ikke mindre i dag enn for 500 år siden. På mange måter er de større. Ikke minst står

det om det skal være levelig for mennesker på jorda om noen hundre år. Kampen om klimaet og jordens ressurser står nå!

EN ANNEN VERDEN ER MULIG

I Januar 2001 kom jeg til Porto Alegre i Brasil er par dager før det første Verdens sosiale forum. Arrangørene var spente. Det hadde vært harde politiske kamper med regionale og nasjonale myndigheter om de skulle få arrangere forumet. «Om det ikke kommer tre-fire tusen mennesker, så blir det krise for oss», sa en av de mange frivillige som jobbet for arrangementet, til meg to dager før forumet åpnet. Det kom 12 000! Det var stor stemning og optimisme.

Noen måneder etter det første Verdens sosiale forum kom terrorangrepet i Washington – 11. september 2001, utført av Al-Qaeda. President George Bush senior satte i gang en omfattende offensiv mot terroristene, men ikke bare mot dem. «Enten er dere mot terroristene eller så er dere mot USA,» var hans budskap, og det slo hardt inn i media. Aviser over store deler av verden skrev at alternativbevegelsen var død. Spenningen var derfor stor foran det andre World Social Forum i Porto Alegre i januar 2002, fire måneder etter terrorangrepet. Det kom 60 000 mennesker fra 123 land! En lederartikkel i New York Times omtalte alternativbevegelsene som samlet seg i Porto Alegre som verdens andre supermakt.

Høsten 2000, året før det første Verdens sosiale forum, var jeg med å arrangere en stor konferanse i Oslo; Markedsmakt eller demokratisk styring? Den var kjempevellykket med 700 personer tilstede. Noen måneder seinere var vi fem norske på det første World Social Forum i Brasil. En dag samlet vi oss på et hotellrom, og ble enige om å følge opp suksessen med konferansen i Oslo og gjøre den til et fast arrangement knyttet til den globale alternativbevegelsen. Globaliseringskonferansen - Norges sosiale forum – ble født på et hotellrom i Brasil.

World Social Forum er fortsatt en viktig møteplass og politisk verksted. Det har også blitt dannet regionale og nasjonale fora som spiller en viktig rolle i politisk mobilisering. Mye positivt har skjedd, men de store endringene i politikken som er nødvendig for å skape en bærekraftig og rettferdig verden har ikke skjedd.

BÆREKRAFTSMÅLENE KAN BLI ET VIKTIG VERKTØY

I september 2015 vedtok FNs generalforsamling målene for bærekraftig utvikling som skal nås innen 2030 - med 17 mål og 169 målsettinger under disse. Det mangler ikke på gode intensjoner og gode målsettinger. Fattigdommen i alle dens former skal utryddes overalt. Sulten skal utryddes, matsikkerhet og forbedret ernæring skal oppnås og bærekraftig landbruk skal fremmes. Likestilling mellom kjønnene skal oppnås og kvinner og jenter skal myndiggjøres. Det skal tas umiddelbare tiltak for å bekjempe klimaendringer og virkningene av dem. Dette er bare fire av de 17 bærekraftsmålene.

Det er veldig bra at bærekraftsmålene ble vedtatt! Det legger et press på politikerne om gjøre noe med de mest alvorlige problemene i verden. Organisasjoner og ulike folkelige bevegelser har fått et viktig verktøy for å styrke arbeidet med å få satt i gang tiltak og endring av politikk som fører til eller bidrar til alle problemene som bærekraftsmålene tar opp. Men vi har hørt det meste før. På konferansen for 24 år siden da Brundtland uttalte ordene som er sitert ovenfor, ble FNs klimakonvensjon og konvensjonen om biologisk mangfold vedtatt. De skulle bidra til å stoppe klimaendringene og reduksjonen i det biologiske mangfoldet. Men utslippene av klimagasser har bare fortsatt å øke. Millioner av mennesker er rammet, spesielt fattige på landsbygda i utviklingsland. Og det biologiske mangfoldet som framtidens matforsyning er avhengig av, fortsetter å gå ned. Omtrent 75 prosent av det biologiske mangfoldet i landbruket i verden har gått tapt de siste 80 årene!

Det er nødvendig både med store politiske endringer og med konkrete tiltak for å nå bærekraftsmålene. Det bør bli mye oppmerksomhet rundt det i årene framover. Hva må til for å stoppe klimaendringene? Hva må til for å øke støtten til fattige bønder i utviklingsland – som en vet er den mest effektive måten å bekjempe fattigdom på?

For å følge opp om myndighetene verden over virkelig gjør noe for å gjennomføre målsettingene, er det viktig å få på plass mekanismer og systemer der folk flest, fagforeninger, bondeorganisasjoner, kvinneorganisasjoner, solidaritetsorganisasjoner, miljøorganisasjoner og mange, mange flere får muligheter til å få informasjon og til å delta aktivt i oppfølgingen. På dette området bør organisasjoner nå gå sammen for å lage forslag til hvordan slike oppfølgingsmekanismer bør se ut og virke.

Dessverre er ikke ropene om revolusjon sterke nok fra våre barn og barnebarn, og fra jorden selv. Men mange av oss hører likevel ropene. Takk til Gro Harlem Brundtland for åpningsordene under Rio-konferansen i 1992. En annen verden er mulig! La oss skape den!

Aksel Nærstad
Internasjonal koordinator for More and Better Network
www.moreandbetter.org

ET SPØRSMÅL OM JORD

KAMP FOR MODER JORD: Kan ikke norske kroner brukes til å kjøpe selskaper ut av eukalyptusnæringa, spør demonstrantene i urfolksgrenda Mucugê.

Brasil er et samfunn med enorme klasseskiller. Hudfarge og bakgrunn bestemmer i stor grad hvilket samfunnslag en tilhører, og dermed tilgang på utdanning, helsetilbud og arbeid. Urfolk, quilombolaer og småbønder er alle marginaliserte grupper.

Blant mennesker som lever i ekstrem fattigdom i Bahia, utgjør svarte og urfolk 84 prosent¹⁸. Dette er også en del av befolkningen som tradisjonelt har levd av og med jorda. Deres økonomiske situasjon gjør det nesten umulig å konkurrere mot store selskaper for å få kjøpt jord til å dyrke mat.

SKJEVFORDELING

Jordfordelingen i Brasil har vært ujevn siden kolonitiden begynte på 1500-tallet. Det å eie jord har vært forbundet med makt og en bestemt etnisk opprinnelse. Jorda har vært fordelt mellom et fåtall privilegerte med tilgang på store mengder billig arbeidskraft.

Da kolonistene ankom det som i dag er Brasil, oppfordret de alle portugisere til å kolonisere området. Enkeltfamilier fikk tildelt store mengder jord for at området skulle bli underlagt den portugisiske kro-

nen, jord som opprinnelig var befolket av de mange urfolksgruppene.

Den dag i dag kontrollerer 1,6 prosent av jordeierne kontrollerer 46,8 prosent av all dyrkbar jord. At det fortsatt er slik, viser at den strukturelle urettferdigheten fra kolonitiden opprettholdes gjennom statssystemet. er det mange som blir stående uten rett eller mulighet til å eie egen jord og leve et verdig liv.

DE JORDLØSES BEVEGELSE

Når få eier mye jord, eier mange ingenting og blir stående uten rett eller mulighet til å leve et verdig liv. Derfor er De Jordløses Bevegelse, MST, med sine 1,5 millioner medlemmer, den største sosiale bevegelsen i Latin-Amerika. I De direkte konsekvensene av skeiv jordfordeling er fattigdom, sult, sykdom og miljøødeleggelse. Byene fylles opp av mennesker fra de rurale områdene. De er på jakt etter arbeid, og omfanget av kriminalitet og prostitusjon øker som følge av dette. I delstaten Bahia er eukalyptusplantasjer en av organisasjonens hovedfiender, da plantasjene tar opp store mengder dyrkbar jord og hindrer en rettfer-

18. Worldbank, «Brazil: Social Inclusion of Minority Groups in Bahia»

19. Friends of the MST, «About Friends of the MST» 20. Andrade & Souza, «Brasil: La empresa de monocultivos de eucaliptos Veracel Celulose intenta expulsar a los indígenas Pataxó de su territorio». 21. Souza og Overbeek, Responsible for socio-environmental violations: Veracel Celulose, a company owned by Stora Enso and Aracruz Celulose, s. 41.

dig jordfordeling.

URFOLKSMOTSTAND

I Bahia var vi i kontakt med to landsbyer som tilhører Pataxófolket i Extremo Sul. Der kjemper pataxósamfunnet Nova Esperança, «Nytt Håp», for å få merket opp sitt urfolksterritorium.

Pataxófolket mistet ikke bare jorda si til myndighetene. I dag kjemper de mot eukalyptusselskapet Veracel, som har plantet eukalyptus på store deler av deres opprinnelige territorium²⁰. Av 120 000 hektar jord som tilhører pataxófolket har celluloseselskapet invadert og tatt mer enn 30 000 hektar²¹. Jorda mister næring og folkegrupper som opprinnelig har livnært seg av jordbruk, jakt og fiske, opplever at deres livsgrunnlag blir revet vekk.

Mucugê ligger i Extremo Sul i Bahia og er en annen pataxógrind i konflikt med eukalyptusselskapet Suzano. Eukalyptusselskapet har flere ganger invadert området deres og plantet eukalyptus kun få meter fra husene deres. Pataxófolket har svart med aksjoner hvor de har revet opp eukalyptusstiklinger og stoppet arbeiderne. Landsbyen har vært gjennom flere rettsaker og Suzano har måttet trekke seg ut. Den dag i dag forsøker selskapet fortsatt å plante på jorda deres.

SLAVEETTERKOMMERNES KAMP MOT CELLULOSEN

I en periode fra 1500- til 1800-tallet ble det importert mer enn fire millioner afrikanske slaver til området som i dag er Brasil. Enkelte klarte å flykte fra de umenneskelige forholdene på plantasjene og dannet små samfunn dypt inne i urskogen. Flere av disse samfunnene eksisterer fortsatt og kalles i dag «quilomboer».

I quilomboene finner man fortsatt sterk tilstedeværelse av afrikansk arv, både i språk, religion og kultur. Over 30 quilombosamfunn i Bahia kjemper for å få tilbake jord som har blitt tatt over av eukalyptusselskaper²². Dette er jord de har krav på, men som er invadert av ulike selskaper som Fibria, Suzano og Veracel. I Brasils grunnlov fra 1988 ble det fastslått at quilombosamfunn som har levd i et område over lenge tid, har krav på å få tittel på jorda si fra staten²³.

22. Corporate Watch, «The new trend of biomass plantations in Brazil: tree monocultures». 23. Cultural Survival, «Quilombos and Land Rights in Contemporary Brazil».

– Eukalyptusselskapet Suzano gikk inn og plantet 500 000 trær på jorda vår. Vi hadde en aksjon hvor vi brant ned trærne, rasket de opp av jorda og stoppet arbeiderne. Slik ble vi saksøkt av Suzano. De prøver å ta jorda fra oss. Men vi skal kjempe, alle mann! Suzano tapte til slutt i retten og måtte trekke seg ut av området. Nå anker de saken for å prøve å plante på nytt.

Kamaywrá Pataxó bor i landsbyen Mucugê og tilhører Pataxó-folket.

– Før i tiden var det bare atlantisk regnskog her, men folk solgte jorda si til Aracruz og flyttet til byen i håp om et bedre liv. Det var vanskelige tider her. Før bodde det rundt 20.000 i området her, nå bor det bare 8-9000 her. Den dag i dag vil vi bare redde vannkildene våre. Vi må gjerde inn elvene slik at ikke andre sine kyr drikker opp det som er igjen. Aracruz kom med løfter om arbeid og en forbedret livssituasjon, men slik er det ikke i dag.

Arquimedes Barbosa da Chuz er quilombola i landsbyen Vila Juazeira og etterkommer av slaveene som klarte å rømme fra de portugisiske erobrerne i Brasil. I dag er Vila Juazeira omringet av eukalyptus, elva har tørket ut og den atlantiske regnskogen er kuttet ned.

FIBRIA KRIMINALISERER QUILOMBOLAER

I quilomboen São Domingos, i delstaten Espírito Santo, er de fem lederne anmeldt av selskapet Fibria for tyveri av tennved. På bygda i Brasil er mange avhengige av å samle kvist og ved fra skogen som de bruker for å lage trekull som de selger, eller til oppvarming av hus og til matlaging. Dette hadde innbyggerene i São Domingos lov til å gjøre på Fibrias eukalyptusplantasje. Treverket som ikke kunne brukes til cellulose, hadde de tillatelse til å ta. Fibria avsluttet brått denne avtalen. En tid tilbake kom store politipatruljer til bosetningen og tok flere til fange.

– Selskapet har anmeldt 30 personer, alle herfra. En dag kom politiet. De parkerte med buss, hund og hest på fotballbanen, og gikk så fra dør til dør og arresterte oss. De hadde våpen og sprang etter oss. Det var som om slaveriet var tilbake, sier Altiane Blandino, som er en av de tiltalte quilombolaene sammen med Domingo Jeronimo, Antonio Marcos Blandino, Marcos Blandino og Milton dos Santos.

PISTOLER MOT HODET

Tungt bevæpnet tok 150 politimenn seg inn i bosetningen, og tok med seg de fem tiltalte.

– De behandlet oss som om vi var doptrafikanter, som om vi drev med andre ulovlige ting som våpen. Vi ble arrestert klokka fire om morgenen i hjemmene våre. Jeg hadde seks pistoler rettet mot hodet mitt. Etter en lang samtale ble jeg eskortert ut av to politimenn, forteller Domingos Jeronimo.

Under og etter slavetiden rømte mange slaver til skogen. Jorda de etterhvert skapte samfunnene sine på, hadde de ingen papirer på.

– Denne jorda hadde ingen eier da våre forfedre kom hit. De rømte og bosatte seg her, der de kunne jobbe som de ville. De dyrket jorda og bygde brakker og småhus, og dyrket her og der. Fibria dro inn på mange, mange åkere og kalte seg selv eiere. Fra mange av åkerene fjernet de folket vårt. De sa at hvis vi ikke forlot stedet, ville de ødelegge husene våre, forteller Altiane Blandino.

UTTØRKET INNSJØ

– De har store tankbiler som i gjennomsnitt tar 15.000-20.000 liter vann. De har rundt 30 tankbiler. De gjør mer enn fem turer om dagen hver og én. Det er en innsjø som allerede har tørket ut. Så mye vann har de tatt for å vanne eukalyptusen sin. Lokalsamfunnene må grave hull for å finne vann. Vi klager, vi har allerede bedt dem, allerede tryglet. Men de setter opp sikkerhetspersonell og skal fortsette uten stopp, forteller Marcos Blandino videre.

Politienheten som ble sendt for å arrestere de fem mennene var opprørspoliti, det vil si bevæpnet og rustet fra topp til tå for å motstå voldelige sammenstøt. Det var lite beboerne kunne gjøre da den lille landsbyen ble invadert av flere politimenn enn det er familier som bor der. Klarer selskapet å fordrive quilombolaene, vil det bety fritt fram for å plante på jorda deres.

– De sier det vi gjør er tyveri, men de første tyvene her var dem. Den dagen de kaller meg tyv, vil jeg si til dem: Den første tyven som kom hit, det var selskapet Aracruz. De sender opprørspolitiet på oss, de tar oss bort fra landet vårt. Det eneste selskapet ønsker i dag, er å få oss bort, fordi vi gjør motstand, avslutter Altiane Blandino.

REDUSERT MATTILGANG

Eukalyptusplantasjene opptar store landarealer, noe som reduserer matproduksjonen. For eksempel ble arealet til dyrking av bønner, en av de viktigste basisvarene for brasilianere, redusert med 560 hektar i kommunen Caravelas i Bahia mellom 2005 og 2008²⁵. Det tilsvarer 73 prosent, og fører med seg en svært redusert tilgang på mat. Samtidig har arealet til eukalyptusplantasjene økt. Celluloseselskapene Fibria og Suzano eier til sammen 38 prosent av landjorda i Caravelas²⁶. Ikke nok med det, også områdene rundt monokulturene blir vanskelige å dyrke opp. Jorda blir tørr og næringsfattig, og sprøytemidlene spres i vann og jordsmonn også utenfor plantasjene.

MAT - EN MENNESKERETT

For fattige familier er følgene store. Det er dyrt å kjøpe mat når en ikke kan dyrke den selv. FNs menneskerettighetserklæring slår fast at enhver har rett til helse og velvære, herunder mat²⁷. Eukalyptusnæringen forbyr seg med andre ord mot lokalbefolkningen når de tar fra dem en grunnleggende rettighet – tilgangen på mat.

Dessuten er familiedrevet jordbruk mer miljøvennlig enn industrijordbruket. Med verdens sultproblem er det mer etisk å utnytte fruktbart jordsmonn til småskala, bærekraftig matproduksjon, enn eksport av cellulose. Maten spises der den dyrkes, og er sunnere fordi den ikke inneholder store mengder sprøytemidler, slik maten fra industrijordbruket gjør.

BØNNEHØST: På en økologisk åker i De jordløses bosetning Paulo Freire, i Mucuri i Bahia, dyrker bøndene bønner.

– Fra barndommen husker jeg skogen vi gikk i, fruktene vi spiste og mangfoldet rundt oss. Jeg kan si dette fordi jeg er 50 år og har sett endringene i regionen. Jeg har ofte spurt meg hvilke fordeler cellulosen i eukalyptusen gir Brasil, men jeg har ennå ikke funnet svaret. Har du et svar, vil jeg gjerne høre det. Cellulosen blir dopapir til Europa – tenk at våre liv ikke er mer verdt enn dopapir.

Ivonete Gonçalves de Souza, forsker ved CEPEDS, et forskningssenter for utvikling i regionen Extremo Sul i Bahia.

25. Gonçalves, «As transnacionais». 26. Ibid. 27. FN-sambandet, «FNs verdenserklæring om menneskerettigheter».

DEN TAPTE SKOGEN

– På grunn av eukalyptusen migrerer nye dyr til skogen her. Men selv her er naturen litt annerledes og frukten som mange av fuglene spiser finnes ikke her. Vi har fått arter som ikke fantes her før, blant annet en stor slange og en papegøye. Eukalyptusen kommer bare nærmere og nærmere. Jeg er ikke i mot selve trearten, men måten den brukes på.

Rosivaldo Ferreira da Silva er leder for en Tupinambá-landsby i Extremo Sul i Bahia.

Avskoging i tropiske områder gjør at temperaturen stiger og at det blir mindre nedbør. I tillegg forlenger avskoging tørketiden og gjør gjenoppsettelse av den opprinnelige skogen vanskelig. Brasils avskoging har seks årsaker:

1. Ulovlig hogst, utført på oppdrag fra storgodseiere.
2. Endringer i landbruksmønsteret.
3. Landspekulasjon.
4. Kvegdrift.
5. Veibygging og befolkningsvekst.
6. Subsidier og skattefordeler som gjør avskoging økonomisk lønnsomt²⁹.

Hogst av tømmer som skal brukes til celluloseproduksjon, fører til avskoging av store landområder. Atlantisk regnskog ble hogget til fordel for utbygging av eukalyptusplantasjer allerede på 70-tallet. «Traktorer med store kjettinger spent mellom seg valset ned alt som sto i veien for bygging av eukalyptusplantasjer. Atlantisk regnskog, ødelagt skog, landbruksområder, og de fleste urfolklandsbyene ble jevnet med jorda», har José Maria Coutinho sagt til NRK³⁰. Han var traktorsjåfør for Aracruz Cellulose på 1970-tallet.

Ingeniøren Walter da Paula Lima har fortalt at studentene ved skogbruksinstituttet til Universitetet i São Paulo, Escola Superior de Agricultura Luiz de Queiroz (ESALQ), ble opplært i avskogingsteknikker. «På den tiden underviste ESALQ i hvordan vi skulle hogge ned den atlantiske regnskogen. De lærte oss teknikker med bruk av svære kjettinger som kunne rive opp trærne», har han fortalt.

Selskapet selv mener de er en viktig aktør når det gjelder bevaring av atlantisk regnskog. I dag skyldes avskoging i Bahia først og fremst at eukalyptus-selskapene overtar beitemarker, og dermed beiter dyrene seg innover i de urskogsområdene som er igjen. Dermed medfører fortsatt celluloseindustrien avskoging, om i en mer indirekte form.

IBAMA, det statlige brasilianske instituttet for miljø og fornybare ressurser, anklager Veracel for avskoging, eukalyptusplanting nær beskyttede områder og miljøskade fra bruk av kjemikalier. Statsadvokat i Eunápolis, João Alves da Silva, sier at selskapet begår miljøkriminalitet og at de selger ulovlige produkter. Forskningscenteret CEPEDES i Eunápolis har video-bevis hvor Veracel raserer atlantisk urskog.

VERACEL - LOVBRUDD OG AVSKOGING

Siden 1991 har Veracel kjøpt og mottatt tusenvis av hektar med atlantisk regnskog. Den dag i dag er skogen borte. CEPEDES, et senter for utvikling i delstaten Bahia, har fått inn mange klager på at Veracel frakter vekk hugget regnskog. Svenske Swedwatch har dokumentert at de hugger ned regnskog og Greenpeace har filmet dem i aksjon. Som følge av dette har Veracel fått flere millionbøter, blitt tvunget til å gjenplante regnskog og i en periode vært fratatt lisenen til å plante eukalyptus. Myndighetene har likevel ikke hatt ressurser nok til å følge opp gjenplantingen av regnskog og det er uvisst hvorvidt selskapet har betalt bøkene sine²⁸.

28. Souza & Overbeek, *Responsible for socio-environmental violations: Veracel Celulose, a company owned by Stora Enso and Aracruz Celulose.*

29. Fearnside, *Causes of deforestation in the Brazilian Amazon*. 30. Eraker, «Kringsatt av fiender». 31. Broers & Lecluyse, «Sustainable on paper»

VERACEL - LOVBRUDD OG LANDRAN

En lov fastslår at Veracel ikke kan plante på mer enn 15 prosent av jorda i kystkommuner, og 20 prosent av jorda i innlandskommuner. For å kunne overstige grensa, utnytter Veracel mange smutthull i lovene. Enkeltpersoner kjøper jord i eget navn og signerer kontrakt med Veracel på at jorda skal dyrke eukalyptus til selskapet. På denne måten eier Veracel rundt 40 prosent av jorda i kommunen Eunápolis²⁴

24. Souza & Overbeek, *Responsible for socio-environmental violations: Veracel Celulose, a company owned by Stora Enso and Aracruz Celulose.*

Hadde det vært kjent hvordan de opererer, hadde Veracels eukalyptusplantasjer aldri blitt godkjent av FSC, ifølge Ivonete Gonçalves de Souza i CEPEDDES³¹.

Avskoging bidrar til global oppvarming gjennom tilførsel av klimagassene CO₂ og vanndamp til atmosfæren. Trær lagrer karbon, som inngår i CO₂. Skog holder på mye fuktighet, og avskoging slipper denne fuktigheten ut i luften i form av vanndamp. Slik vil avskoging også føre til at mindre vann kan fordampe og bli til regn i lokalmiljøet. Dermed minsker også vannmengden i elvene.

PLANTASJE, IKKE SKOG

The Forest Stewardship Council (FSC) ble grunnlagt i 1993 for å beskytte urskog og andre skogområder. FSC avgjør om skogbruk er bærekraftig. Eukalyptusplantasjer kan utrolig nok bli godkjent av FSC. En eukalyptusplantasje burde ikke kunne godkjennes som en skog, og en slik sertifiseringsordning er ingen langsiktig løsning. Selskapene vinner ved at de framstår som miljøvennlige, mens plantasjene i virkeligheten ødelegger for planter, dyr og mennesker. Lars Løvold, tidligere leder av Regnskogfondet, har sagt til NRK at en eukalyptusplantasje er det motsatte av en skog, at den er fullstendig uten liv. En skog er nemlig noe som gjør det mulig at planter og dyr kan leve³².

JORDSKRED

Tre- og planterøtter binder jorda sammen, og hindrer at jorda blir fraktet vekk av for eksempel regn. Ifølge FAO er eukalyptus et dårlig egnet til å holde på jordsmonnet sammenliknet med andre tresorter³³. Røttene til eukalyptusen går dypt, slik at det øverste laget av jorda ikke holdes ordentlig på plass. I naturlige skoger ville denne jorda vært bundet sam-

– Jeg husker selv da de enorme ødeleggelsene begynte. De kjørte inn i området med store maskiner, og meiet ned trærne mens dyrene løp for livet. De satte fyr på skogen. Lukta av svidde dyr nådde oss fra der vi sto. Vi forsøkte å filme, men ble stoppet av innleide menn med pistoler. Da vi klarte å filme ødeleggelsene, førte videoen til sak mot Veracel. Det tok 15 år å opprette saken, men da selskapet endelig ble dømt, ble det fratatt konsesjonen til å dyrke. I 2011 fikk selskapet nye lisenser i området. Én ting er dommen, en annen er praksisen.

Ivonete Gonçalves de Souza, forsker ved CEPEDDES, et forskningssenter for utvikling i regionen Extremo Sul i Bahia.

men av røttene til planter og buskvekster. En finner ikke andre planter inne i eukalyptusplantasjene. I tillegg endres vannveiene og fjerner viktige næringsstoffer fra jorda.

I delstaten Minas Gerais dyrkes også eukalyptus i stor skala. Under oppholdet i Brasil ble vi fortalt hvordan eukalyptusselskaper signerer kontrakter med bønder som dyrker eukalyptus for dem. Da slipper selskapene selv å eie jorda i Minas Gerais, en delstat full av fjell og bratte skråninger. Når regn og andre naturkrefter forårsaker jordras, er det dermed småbøndene, og ikke selskapene, som holdes ansvarlig³⁴.

32. Eraker, «Kringsatt av fiender». 33. Poore & Fries, *The ecological effects of eucalyptus*, s.

21. 34. Samtale med Winfridus Overbeek, World Rainforest Movement.

ATLANTERHAVSSKOGEN: VAKKER, TRUET

KRONIKK: LARS LØVOLD

Lars Løvold er daglig leder i Regnskogfondet. Regnskogfondet arbeider for bevaring av regnskog og oppfyllelse av menneskerettigheter i 11 forskjellige regnskogland, deriblant Brasil.

lig på 1500-tallet, da brasiltreet med sitt rødlige fargestoff var så ettertraktet at det nesten ble utryddet, og ga samtidig landet sitt nåværende navn. Siden har det gått slag i slag etter samme grådige og kortsiktige modell. Sukkerplantasjer og mineraler i nord, kveg og kaffe lenger sør, jordbruk, byutvikling, veier, eiendomsspekulasjon og eukalyptusplantasjer har vekslet om å være hovedårsaken til den drastiske avskogingen som har gjort Atlanterhavsskogen til den mest truede naturtypen i Brasil.

FORBLØFFENDE MANGFOLD

Til tross for den dramatiske avskogingen og oppstykkingen som Atlanterhavsskogen har vært utsatt for, rommer den et forbløffende biologisk mangfold. Forskere fra den botaniske hagen i New York identifiserte på 1990-tallet 456 arter av trær innenfor et område på 100 ganger 100 meter i Una- reservatet sør i delstaten Bahia. Det var den gang verdensrekord i antall arter trær innenfor ett hektar. I hele Norge har vi totalt noen-og- tretti arter. Det er registrert over tusen fuglearter, 264 arter av pattedyr, 197 reptiler og 340 arter av amfibier i Atlanterhavsskogen. Ikke bare er mangfoldet forbløffende i seg selv, en meget stor del av artene finnes utelukkende i de spredte flekkene av gjenværende atlanterhavsskog.

UNIKE ARTER

Atlanterhavsskogen utviklet seg nemlig atskilt fra Amazonas, og de mange temperatursonene og høydeforskjellene innenfor dette skogbeltet har gitt opphav til en lang rekke særegne livsformer. Over halvparten av treartene (55 prosent) finnes bare her – de er endemiske, som det heter. Det samme gjelder for 39 prosent av pattedyrene og 120 av fugleartene. Over halvparten av de 340 amfibiartene er unike for Atlanterhavsskogen, og dykker vi inn i planteverdenen på over 23 000 arter oppdager vi at hele 70 prosent av bromeliadene og 63 prosent av palmene bare finnes her. Det er derfor ikke overraskende at over halvparten av alle truede arter i Brasil befinner seg nettopp i Atlanterhavsskogen.

GLOBAL BETYDNING

Det betyr at å bevare og forsvare det som er igjen av skogen er ekstremt viktig, både nasjonalt og internasjonalt. De siste tiårene har det vært en sterkt økende bevisstgjøring i Brasil om Atlanterhavsskogens betydning. En lang rekke frivillige organisasjoner, med den meget profesjonelle SOS Mata Atlântica som ble dannet i 1986 i spissen, har engasjert seg i kampen for å redde det som er igjen, og det har kommet en rekke offentlige reguleringer og tiltak på delstats- og kommunenivå.

Det finnes nå rundt 700 større – men i hovedsak mindre – verneområder i ulike kategorier, og i 2006 signerte president Lula da Silva også en egen lov om Atlanterhavsskogen. Dette betyr likevel ikke at den gjenværende Atlanterhavsskogen på noen måte er trygg. På velkjent vis settes fortsatt umiddelbare økonomiske muligheter opp mot det overordnede behovet for å bevare arter og økosystemer når lokalpolitikere eller næringslivsaktører «bare» vil anlegge en ny vei, etablere flere luksuriøse fritidsboliger for eliten, eller plante «litt mer» eukalyptus.

Har du vært i Brasil, er sjansen stor for at du har latt deg fascinere av den avslappede og slentrende millionbyen Rio de Janeiro eller hatt et sjokkartet møte med landets ubestridte økonomiske og kulturelle sentrum, det forvokste storbykaoset São Paulo – der alt finnes, selv om det tar sin tid å finne det. Det du kanskje ikke oppdaget, er at det bare var kort vei til noe helt annet: Frodige grønne skoger, hemmelighetsfullt dyreliv, bratte skråninger med utsyn over blomstrende trekroner og havet i det fjerne. Begge disse millionbyene er nemlig anlagt i kjernen av en av Brasils viktigste naturtyper,

DEKKET FIRE GANGER NORGE

Opprinnelig strakte Atlanterhavsskogen seg som et sammenhengende belte sørover langs kysten fra nordøst i Brasil og helt ned til deler av Paraguay og Argentina. Den gang dekket skogen fire ganger Norges areal. I dag har Brasil bare vel 7 prosent av det opprinnelige skogdekket tilbake, til sammen rundt 100 000 kvadratkilometer. Plyndringen startet tid-

var hovedattraksjonen for de portugisiske erobrerne. Treet

OG VIKTIG

MÅ BEVARES

Den store utfordringen er likevel den gjennomgripende oppstykkingen av den gjenværende skogen. 83 prosent av skogdekket finnes i spredte fragmenter på under en halv kvadratkilometer, og selv om det altså er etablert i overkant av 700 offentlige og private verneområder, dekker disse verneområdene til sammen bare rundt 2 prosent av det opprinnelige skogområdet. Halvparten av de truede artene av hvirveldyr befinner seg utenfor ethvert verneområde, og det er egentlig bare i to av de mest intakte og sammenhengende skogområdene – «Serra do Mar» mellom Rio de Janeiro og São Paulo og «Corredor Central» i delstaten Espírito Santo og den sørlige delen av Bahia – at strategien med å forbinde eksisterende verneområder med hverandre via såkalte økologiske korridorer, har kommet langt. Det vil kreve systematisk innsats, helhetstenkning, gjenplantning med et mangfold av lokale tresorter og en sterk politisk vilje til å sette en stopper for både lovlige og ulovlige ødeleggelser dersom Atlanterhavsskogen og dens mange særegne og truede arter skal overleve. I 2008 lovet daværende miljøvernminister Carlos Minc at regjeringen ville gjenskape 20 prosent av det opprinnelige skogdekket. Det ble med løftet, men oppmuntrende resultater fra nyere tid finnes likevel. Antallet karismatiske silkeaper av typen løvetamariner – som bare finnes i Atlanterhavsskogen og der tre av fire arter er truet – er i ferd med å ta seg opp. Dessuten er bevisstheten om skogens betydning, inkludert når det gjelder vannforsyningen til Rio og São Paulo, høyere enn noensinne. Brasil har rett og slett ikke råd til å miste mer Atlanterhavsskog.

Lars Løvold
Daglig leder i Regnskogfondet

SJELDEN: *Atlantisk regnskog i Mucuri, Bahia*

PLANTASJENE ØDELEGGER NATUREN

TØRKE: Denne elva i kommunen Mucurí i Bahia er i ferd med å tørke forsvinne helt. Området er omringet av eukalyptusplantasjer.

ENDRINGER I VANNSIRKULASJON

Eukalyptustrærne vokser fort, ikke bare fordi de trives i den tropiske varmen. Trærne har et høyt forbruk av vann. Eukalyptusen har lange røtter som kan grave seg mer enn sju meter ned i jorda og vokse to og en halv meter årlig. (Røttene strekker seg langt utover de enkelte plantasjene.)

Unge eukalyptustrær vokser svært fort, og har et høyt vannforbruk de første ti årne. Deretter flater vannforbruket ut. Organisasjonen World Rainforest Movement hevder at et 20 år gammelt tre suger til seg 200 liter vann om dagen^{35,36}. Det er ikke spesielt mye per tre, men en stor plantasje suger til seg mange, mange liter vann hver dag.

Dermed er ikke naturlig eukalyptus ødeleggende, men faren oppstår med de plantede monokulturene. Forskere ved Duke University har funnet ut at 13 prosent av elver og bekker i eukalyptusområder tørker helt ut, mens vannføringen gjennomsnittlig reduseres med nesten 40 prosent³⁷.

Etter 8-10 år er treet hogstmodent³⁸. Etter hogst

planter eukalyptusstiklinger, og vekstsyklusen starter på nytt.

Når tømmeret hugges, fraktes det til selskapenes fabrikker. For å gjøre trærne om til papirmasse for eksport, går tømmeret gjennom koking, vasking, bleking og tørking³⁹. Prosessen er svært vannkrevende. For eksempel bruker celluloseselskapet Suzanos fabrikk i Mucurí i delstaten Bahia 80.000 m³ liter vann i døgnet⁴⁰. Cellulosegiganten Veracel bruker 94.000 m³ fra elva Jequitinhonha hver dag. Til sammenligning bruker en by på størrelse med Eunápolis i Bahia, som har 100.000 innbyggere, «bare» 6.000 m³ i døgnet⁴¹.

VANNMANGEL

Helt sør i Bahia har rasjonering av vann blitt en del av hverdagen. Vannreservoarene til lokalbefolkningen forsvinner, og en av årsakene er nettopp eukalyptusnæringens omfattende bruk av vannkildene. Loven «Plano Diretor Urbano» slår fast at eukalyptusplantasjer skal plasseres minst tre kilometer unna vann-

35. Calder et al., *Eucalyptus water use greater than rainfall input - a possible explanation from southern India*, s. 253. 36. Carrere, «Presión creciente en Kenia contra los eucaliptos, descriptos como “chupadores de agua”». 37. Jackson et al., *Trading water for carbon with biological carbon sequestration*. 38. Nordal & Sunding, «Eukalyptus». 39. Suzano papel e celulose, «Suzano pulp and paper, Mucurí site». 40. Ivonete Gonçalves, «As transnacionais». 41. Gonçalves & Overbeek, *Responsible for socio-environmental violations: Veracel Celulose, a company owned by Stora Enso and Aracruz Celulose*, s. 83.

kilder og tettbygde strøk⁴². Hvor enn vi dro i Extremo Sul-regionen, så vi at loven i praksis aldri håndheves. Plantasjene finnes overalt, uansett om elver, innsjøer og kilder ligger i nærheten.

Det hyppigste svaret vi fikk da vi spurte hva folk syntes om eukalyptus, var «den suger til seg så mye vann». Mennesker som bor i nærheten av eukalyptusplantasjene, lider under mangel på vann. Det er ingen god opplevelse å vente og vente på vann som aldri kommer.

PÅ HELSA LØS

Et menneske bør drikke mer enn to liter vann om dagen⁴³. Men vannmangel har konsekvenser utover drikkevann. Tenk over det: Hva bruker du egentlig vann til hver dag? Du dusjer i mange liter vann, og trekker ned enda noen i do, foruten å bruke vann til matlaging og vasking av kopper, kar, gulv og klær. Mangel på rent vann er en av hovedårsakene til spredning av hygiene sykdommer som diaré, som tar livet av to millioner mennesker årlig⁴⁴.

Foreningen for internasjonale vannstudier regner tilgang på vann og verdige sanitærforhold som en menneskerettighet⁴⁵. Når celluloseleverandørene Fibria, Suzano og Veracel tar vannet fra lokalbefolkningen, fratas de grunnleggende rettigheter.

TØRKENS KONSEKVENSER

Under feltarbeidet vårt opplevde befolkningen i Brasil en av de verste tørkeperiodene på 84 år⁴⁶. Når eukalyptusplantasjene i tillegg trekker til seg mye vann, blir landskapet enda tørrere. Menneskene vi møtte i Bahia fortalte at de aldri hadde opplevd tørkeperioder like grusomme som denne. Tørke kan ha fatale konsekvenser for avlinger, husdyr, dyre- og planteliv.

Når avlingene uteblir, fører det med seg sult og fattigdom for mennesker som lever av å dyrke jorda. Tradisjonelt dyrker lokalbefolkningen i Bahia rotplanten maniok, som har samme bruksområder som poteten i Norge. Den er næringsrik og trives i karrig jord. Under feltarbeidet vårt var jorda så tørr og hard at det til tider var umulig å dra røttene opp av bakken. Slik mistet befolkningen en viktig næringskilde, og bønder mistet en viktig inntektskilde.

OND SIRKEL

I tillegg dør livet i elvene eukalyptusplantasjene tørker ut. Vi møtte mange fiskere som opplyste om nedgang

– Dette er vårt område, som Fibria har ødelagt. Dette er hva firmaet gjør. Det er veldig vanskelig å se på. I bunnen her pleide det å renne en elv. Den er borte nå. Dette er hva giften etterlater. Alt er dødt. Det pleide å være et grønt område, med trær og liv. Det ble altfor nære eukalyptusområdet til at det kunne overleve.

– Når tror du elva kommer tilbake?

– Den kommer aldri tilbake.

Reginaldo Angola Dos Santos, småbonde, i MST-bosetningen Rosa do Prado i 22 år.

VERACEL

- LOVBRUDD OG KORRUPSJON

15. februar 2008 kom en lov som fastslo at eukalyptus må plantes minst ti kilometer unna byen Eunápolis. Selskapene i kommunen måtte også lage et kart hvor de merket alle områdene de plantet på. Samme måned ble loven opphevet etter lobbyvirksomhet fra celluloseindustrien, i særlig grad Veracel. Byrådsmedlem Moacyr Almeida Silva forteller hvordan Veracel tilbød ham penger for å stemme mot lovforslaget. En rekke andre representanter møtte Veracel. «Tilfeldigvis» stemte hver og én av dem mot lovforslaget unntatt Almeida Silva. Ifølge Brasils påtalemyndigheter og domstol er Veracel korrupt.

Kilde: Souza & Overbeek, Responsible for socio-environmental violations: Veracel Celulose, a company owned by Stora Enso and Aracruz Celulose.

i antall og størrelsen på fisken i ferskvannskildene. Mange brasilianere lever av å fiske, og fisk har lenge vært en viktig kilde til protein. Når fisken forsvinner, blir fiskerne arbeidsledige mens feilernæring kan bli et problem i lokalsamfunnene langs elvene.

42. Ibid., s. 51. 43. FN-sambandet, «Rent drikkevann». 44. Ibid. 45. FIVAS, «Om Fivas». 46. Siza, «Seca histórica compromete abastecimento de água e luz no Brasil».

På samfunnsnivå kan den minkende matvareproduksjonen føre til økte matvarepriser. Det var dette vi så i Øst-Afrika i 2011: Med tørken kom ikke bare hungersnød, men også en ekstrem økning i kornprisene. Samtidig sank husdyrprisene, fordi melkeproduksjonen sank. Dermed falt også lønningene⁴⁷. Tørken på Afrikas horn var mer ekstrem, men eksempelet illustrerer den onde sirkelen som oppstår med tørke, uavhengig av hvor i verden den inntreffer.

BRANN OG ØDELEGGELSER

Tørken eukalyptusplantasjene bidrar til, gjør også faren for brann større. Bladene og barken til eukalyptustreet inneholder en svært brennbar olje⁴⁸. For eukalyptusen er brann en del av livsløpet. På øya Tasmania, der trærne vokser naturlig, er regelmessige skogbranner avgjørende for at eukalyptusens frøkapsler åpner seg. De lettantennelige oljene trigger branner for at frøene kan spire i fersk, næringsrik aske, der flammene har fjernet de konkurrerende artene. I tillegg driver brannmekanismen insekter og andre truende dyr bort for en periode⁴⁹.

Men tørke og oljeholdige blader er ingen god kombinasjon der eukalyptustrærne ikke er en naturlig del av økosystemet. Vi opplevde branner overalt da vi var i Extremo Sul-regionen i Bahia. Kjørte man langs veien, var man garantert å passere opptil flere

uhyggelige branner: Små og store, i skogene, i plantasjene, på åkrene og i bygdene. Brannene er svært destruktive for lokalbefolkning og dyre- og planteliv. I tørkeperioder finnes det ikke vann til å slukke brannene.

ØKOLOGISKE OG ØKONOMISKE TAP

Avlinger, infrastruktur og bygg brenner opp, og menneskeliv kan gå tapt. Hva skal en familie gjøre når årets maniokhøst ødelegges over natta? I Brasil har ikke nødvendigvis familiene råd til forsikring som kan erstatte økonomiske tap når katastrofen rammer.

Viktig biologisk mangfold brant opp i nasjonalparken Monte Pascoal som følge av de samme store brannene som rammet Bahia i 2015. Urfolket Pataxós bosetninger ble også skadet i brannene⁵⁰. Når den atlantiske regnskogen brenner opp, er det enkelt for celluloseselskapene å kjøpe opp tidligere vernet jord og plante eukalyptus på den. I takt med at plantasjeområdene vokser, minsker omfanget av den atlantiske regnskogen.

De store brannene i Bahia det året skyldes ikke ene og alene eukalyptus. Menneskeskapte klimaendringer og avskoging i Amazonas kan være viktige årsaker til tørken⁵¹. Plantasjenes høye vannforbruk og trærnes lettantennelige oljer er forsterkende faktorer.

BRENNBART: Både plantasjer og områdene rundt får jevnlig brannskader.

47. Rodum, «Sultkatastrofe sprer seg på Afrikas horn». 48. Nordal & Sunding, «Eukalyptus». 49. National Forest Learning Center, «Eucalypts and Fire». 50. Radar 64, «Fogo devasta o parque nacional do Monte Pascoal». 51. Stauffer, «Drought ends in Brazil's Sao Paulo but future still uncertain».

GIFTIGE SPRØYTEMIDLER

Inne på eukalyptusplantasjene ser man tydelige tegn på et høyt forbruk av sprøytemidler. Det finnes ikke andre planter, dyr og insekter. Jordbrukere på den sørlige halvkule blir i stadig større grad eksponert for plantevernsgifter, hvorav flere er forbudt i enkelte europeiske land⁵². I dag er Brasil det landet i verden som bruker mest gift i jordbruket⁵³.

Når eukalyptustrærne er nyplantede stiklinger, konkurrerer de med andre planter om vann og næring. I denne perioden av livet til eukalyptusen mener selskapene det er nødvendig med mye sprøyting og kunstig vanning. Trær som blir angrepet av for eksempel termitter, kan ende opp ubrukelige til celluloseformål. Flere sprøytemidler blir tatt i bruk som Mirex-S, Stout-SN og sulfluramid. Men det som oftest går igjen er glyfosat, virkestoffet i Round-up. Du finner Round-up i de fleste hage- eller matbutikker, og kanskje i din egen garasje eller hagebod. Produktet blir produsert av det kontroversielle jordbruks-selskapet Monsanto, og har skapt oppstyr i media de siste årene. Ved langvarig bruk skader Round-up dyrelivet og det lokale økosystemet⁵⁴. Lokalebe-folkningens kallenavn på Round-up er «Mata Mato», direkte oversatt «drep ugress». Det sier en god del om sprøytemiddelets sterke og ødeleggende effekt.

REDUSERT JORD- OG VANNKVALITET

Glyfosat er påvist skadelig for jordkvaliteten og organismer som lever i jorda, slik som meitemarken^{55,56}. Meitemark omgjør gammelt materiale i jorda til ny næring. Skulle slike organismer forsvinne, vil det påvirke jordkvaliteten betydelig. Er det ingen nedbrytere

til å ta seg av løvdekket skapt av eukalyptusen, vil bakken forbli skyggelagt. Nytt liv klarer ikke å spire. Når gifter som glyfosat ikke brytes ned, vil det over tid samles store giftkonsentrasjoner i jordsmonnet. Ifølge de lokale er det nesten umulig å dyrke i jord hvor det tidligere har vært eukalyptus. Det er på

– Ser du hvordan gresset er gulbrunt? Det er på grunn av sprøytemidlene som blir fraktet med vinden når flyene slipper det ut for å sprøyte eukalyptusen. Slik treffer det store områder utenfor plantasjonen. Sprøytemidlene tar med seg mange sykdommer. De forgifter også vår mat. Den dreper alt. Nå er det veldig tørt, men når regnet endelig kommer løser det opp giften og tar det med seg ned til elva. Elva hvor vi brukte å fiske. I dag er fisken utryddet.

Altiane Blandino bor i quilomboen São Domingos i delstaten Espírito Santo, et område der Fibria og Suzano har plantasjoner.

ROUND-UP

- Round-up er et det mest solgte sprøytemiddelet i Norge¹.
- Ifølge forskere ved universitetet i Tromsø, kan glyfosat være 300 ganger giftigere enn tidligere antatt².
- Monsanto er dømt i den franske retten for å løgnaktig påstå at glyfosat i Round-up er nedbrytbart. I dag er Round-up forbudt å bruke i Frankrike og Nederland³.
- I 2015 ble det forbudt å bruke Round-up på norske lekeplasser⁴.
- Man kan finne spor av glyfosat i urinet til mennesker i diverse land i Europa⁵.
- Monsanto har en egen merkeordning kalt Round-up Ready. Frø merket med Round-up Ready er genmodifisert til å tåle giften Round-up⁶.
- Eukalyptusselskapet Veracel bruker alene tre til fem ganger mer glyfosat årlig enn hele Sveriges skogbruk⁷.

1 Holten, «Glyfosat - Verdens mest solgte sprøytemiddel». 2. Fredrikstad & Lian, «Verdens mest brukte ugressmiddel kan være opptil 300 ganger giftigere enn antatt». 3. Nordtug, «Glyfosatforbud i Nederland». 4. Fredrikstad og Lian, «Verdens mest brukte ugressmiddel kan være opptil 300 ganger giftigere enn antatt». 5. Friends of the Earth Europe, *The environmental impacts of glyphosate*, s. 3. 6. Monsanto, «Agricultural Seeds». 7. Andersson & Bartholdson, *Swedish pulp in Brazil*, s. 106.

52. Wesseling et al., *Agricultural Pesticide Use in Developing Countries*. 53. Overbeek et al., *An overview of industrial tree plantations in the global South*, s. 28. 54. Köhler & Triebkorn, *Wildlife Ecotoxicology of Pesticides*, s. 761.

DEN GRØNNE ØRKENEN

– Ser du det hvite stoffet i vannet? Kjenner du den vonde lukta? Det er Round-up og sprøytemidler som forurenser vannet. Før kunne vi fiske i elva, men nå er den tom for fisk. Eukalyptusselskapene Fibria og Suzano sier de har naturvernområder ved siden av eukalyptusplantasjene. Men kan du høre en lyd her? Du kan ikke høre en eneste lyd, fordi dyrene som drikker vannet og spiser plantene, dør. Selskapene har såkalte naturvernområder kun for å sminke seg til.

Elivaldo da Silva Costa, småbonde i MST-bosetningen Rosa do Prado i Extremo Sul i Bahia.

VERACEL - LOVBRUDD OG MILJØ

Ikke bare har Veracel fjernet mye regnskog, de har også skadet den som allerede er der. Tidligere hevdet Veracel at deres papir ble produsert uten klor. I 2003 fant man derimot klor i avfallet fra fabrikkene deres. Veracel har ved flere anledninger fått bøter for å bruke sprøytemidler der det er forbudt. Selskapet har også fått bøter for å forgifte vernede regnskogområder. I 2007 ble selskapet dømt for å ha forgiftet elva Santa Cruz i Bahia med glyfosat, hovedingrediensen i Round-up. Denne elva forsyner flere byer og tettsteder med vann.

Ifølge brasiliansk lovgivning, kan ikke eukalyptus plantes nærmere enn 10 kilometer fra nasjonalparker. På tross av dette, kan man finne Veracel-eukalyptus innenfor innen nevnte avstand i nasjonalparkene Parque do Descobrimento, Monte Pascoal og Pau Brasil i Extremo Sul.

Ifølge loven Plano Diretor Urbano kan en heller ikke plante eukalyptus innenfor tre kilometer fra elver, innsjøer og noen bebodde områder. I Extremo Sul respekterer få eukalyptusselskaper den loven.

Kilde: Souza & Overbeek, Responsible for socio-environmental violations: Veracel Celulose, a company owned by Stora Enso and Aracruz Celulose.

grunn av giften, mangelen på næring, og de enorme, langstrakte røttene som blir igjen etter hogst.

I dag finner man flere steder glyfosat i grunnvann og elver⁵⁷. Når regnet kommer, blir rester av giften oppløst av regnvannet. Derfra fraktes det ned til elver eller trekkes ned i jordsmonn og grunnvann⁵⁸. Slik kan glyfosatet også dukke opp i de lokales drikkevann. Det lille av vann som er igjen i det tørre landskapet eukalyptusen plantes på, forgiftes.

SPRØYTING MED FLY

Ved noen plantasjer bruker man fly for å slippe ut sprøytemidler. Praksisen er forbudt i land som Danmark, Estland og Slovenia⁵⁹. Giftene som blir sluppet ut av flyet blir fraktet langt utover plantasjens område av vinden. På denne måten påvirker selskapenes bruk av sprøytemidler ikke bare plantasjene, men også lokalbefolkningen. Flere mennesker vi møtte i nærheten av eukalyptusmonokulturer, fortalte hvordan deres drikkevann, jordsmonn og luft ble forgiftet av flyene.

FORGIFTET MAT

Eukalyptusen dyrkes på landet, ofte i nærheten av andre gårder eller småprodusenter. Maten deres kan bli forgiftet av sprøyteflyene. I Brasil er det flere sosiale bondebevegelser og urfolksgrupper som kjemper iherdig for det økologiske jordbruket. De kjemper ikke bare for å beskytte personen som skal spise maten, men også personen som skal dyrke det. Sprøytemiddelbruk er skadelig i begge ender av produksjonskjeden, ikke bare på matbordet⁶⁰. Blant bønder og urfolk i nærheten av eukalyptusplantasjer er motstanden stor.

Mange småbønder i nærheten av eukalyptusplantasjer forteller hvordan antall skadedyr har økt etter plantasjenes inntreden. Når livsgrunnlaget forsvinner på grunn av gift og dominerende eukalyptus, må dyr, insekter og fugler trekke til andre steder. Da er en økologisk åkerlapp perfekt. Lokalbefolkningen beskriver hvordan det har kommet langt flere gresshopper, snegler og sommerfugllarver. Insektene flykter fra de sterile eukalyptusplantasjene og slår seg ned i de lokales hager og åkre.

55. Zaller et al., *Glyphosate herbicide affects belowground interactions between earthworms and symbiotic mycorrhizal fungi in a model ecosystem*. 56. Gaupp-Berghausen et al., *Glyphosate-based herbicides reduce the activity and reproduction of earthworms and lead to increased soil nutrient concentrations*. 57. Ho & Sirinathsinghi, «GM Crops and Water». 58. Friends of the Earth Europe, *The environmental impacts of glyphosate*, s. 5. 59. PAN Europe, «PAN Europe's position on aerial spraying», s. 1.

FRISLIPP FOR GMO-TRE

ÅPNING FOR GENMODIFISERT EUKALYPTUS

Selv å bruke verdens mest effektive treslag er ikke nok for celluloseindustrien. I flere år har næringen arbeidet med å utvikle en genmodifisert variant av eukalyptustreet. 9. april 2015 fikk Suzanos under-selskap FuturaGene offisiell tillatelse fra Brasils tekni-ske kommisjon for biosikkerhet (CNTBio) til å benytte sin genmodifiserte eukalyptusvariant Evento H421⁶¹. Det er, per i dag, kun Suzano som vil bruke genmodi-fisert eukalyptus. Om de andre eukalyptusselskapene vil ta i bruk det genmodifiserte treet, vil tiden vise.

Evento H421 er om lag 20 prosent mer effektiv enn originalen, og kan dermed hogges etter kortere tid enn den rundt åtteårige syklusen. Fiberet er det samme, og tettheten er også lik den vanlige eukalyp-tuskлонen som benyttes. Selskapet selv kaller det en klimagevinst, fordi den nye artens raske vekst gjør at mer CO₂ bindes på kortere tid⁶². De lokale kaller det derimot en katastrofe. De frykter at vann og næring i jorda vil forsvinne enda fortere.

LOKALSAMFUNN OG MILJØORGANISASJONER KRITISKE

Kort tid etter at tillatelsen var distribuert, lanserte Det brasilianske institutt for forbrukerrettigheter (IDEC) en underskriftskampanje for å få tillatelsen tilbaket-rukket. Kampanjen ble signert av 39 organisasjoner og institusjoner⁶³. IDEC mener risikoen er stor for spredning av det genmodifiserte treet til naturen, hvor følgene av en genmodifisert art kan vise seg å være katastrofale for økosystemet. Krysninger med andre eukalyptustyper kan få uventede konsekvenser, og

IDEC mener også at følgene av genmodifiseringen ikke er godt nok utredet. I tillegg har genmodifisert eukalyptus fått innsatt genet nptll, som inneholder et enzym som skaper resistens for flere typer antibioti-ka.

FARE FOR HONNINGPRODUKSJON

Genmodifisert eukalyptus representerer også en fare for om lag 500.000 honningprodusenter i Bra-sil. Biene deres lever av nektar fra eukalyptus, og om lag én prosent av honningen består av pollen. Gjennom pollenet spres det genmodifiserte DNA-et fra eukalyptusen til honningen. Det går utover honningkvaliteten, forbrukernes sikkerhet og dermed birøkternes framtid. Gjennom honningen vil også en-zymer som skaper antibiotikaresistens kunne spres, og muligens overføres til andre organismer. Brasil er verdens tiende største honningprodusent, og om lag halvparten av produksjonen eksporteres.

MOT FØRE-VAR-PRINSIPPET

Over 100.000 mennesker signerte et protestbrev mot tillatelsen, og koordinator i World Rainforest Movement, Winnie Overbeek, mener avgjørelsen om frislipp er ulovlig. Han hevder avgjørelsen bryter føre-var-prinsippet, fordi det ikke finnes nok kunnskap om konsekvensene. Overbeek påpeker at Brasil har ratifisert FNs konvensjon om biologisk mangfold, og at landet ved å godta genmodifisert eukalyptus, bry-ter med denne⁶⁴.

FORSØK PÅ Å GJENPLANTE SKOG

Alle celluloseselskapene er pålagt å plante nye trær i områdene de eier rundt plantasjene. Det skal øke det biologiske mangfoldet. For eksempel forsøker Fibria å gjenskape urskog i områder som er ødelagt av eukalyptus. Ulike underfirmaer planter på vegne av eukalyptusselskapene. Et eksempel er GF Sk-ogstjenester, hvor Alexandro Lima jobber. Han forteller at de ønsker å bevare vannkilder og gi jorda ny næring i områder rundt plantasjene. I Bahia kalles de APP-prosjekter, «Area Produção Permanente», eller «Permanent beskyttet område». Stiklingene som settes i jorda er hovedsakelig guava, kastanje, cashew, boleira og jackfrukt. Disse trærne gir frukter med økonomisk verdi. Småbruker Liva Da Costa mener forsøket er forgjeves. Da Costa sier at selskapene planter noen hundre arter atlantiske trær mot en trillion eukalyptustrær. GF Skogstjenester planter 1111 urskogsstiklinger per 10.000 hektar eukalyptus. Liva Da Costa forteller at stiklingene er sprayet med kjemikalier allerede før de er satt i jorda. Dersom de skulle overleve den tørre, giftige jorda i nærheten av en plantasje, vil uansett et sprøytefly eller en skogbrann ta livet av dem før de vokser seg store, hevder han.

60. Rola, A. C., «Pesticides, health risks and farm productivity». 61. GETREES, «Brazil govt approves GMO eucalyptus trees». 62. FuturaGene, «Biossegurança do Eucalipto Geneticamente Modificado H421», s. 3. 63. IDEC, «MEL BRASILEIRO EM RISCO!», s. 4-5. 64. The Campaign to STOP GE Trees, «Brazil govt approves GMO eucalyptus trees».

UTVIKLING - FOR HVEM?

– Pengene de tjener gagnar folk utenfor, og da snakker jeg ikke bare utenfor quilomboen, landsbyen vår, men utenfor Brasil som land. Men før trodde vi det stikk motsatte ville skje. Derfor ønsket vi eukalyptusselskapet velkommen.

Andréia Alves Marques er quilombola og bor i quilomboen Vila Juazeiro, en nabo til store Fibria-plan-tasjer.

– I syv år jobbet jeg med eukalyptustrær for Suzano.
– *Hvordan var arbeidsforholdene?*
– Ikke gode. Jeg sto opp tidlig, kom hjem sent og ble lavt lønnet. Den gangen var det min eneste mulighet. Næringen sysselsetter ikke like mange som bosetningen, og skaper kun arbeidsplasser når trærne skal hugges. Den beste muligheten var å bytte arbeid. Her jobber jeg på egne betingelser, og har flere rettigheter og større frihet.

Marco Aurelio bor i MST-bosetningen Bela Manhã, en eiendom som tidligere tilhørte et eukalyptusselskap.

Arbeidsplasser og lokal økonomisk vekst har tradisjonelt vært trekkplasteret til eukalyptusproduksjonen. Derfor har eukalyptusselskapene gjentatte ganger fått støtte fra den brasilianske utviklingsbanken BNDES⁶⁵. Forskere stiller seg imidlertid kritisk til hvor mye arbeid og utvikling eukalyptusselskapene skaper lokalt. I et forskningsprosjekt i 2007, gjennomført i Eunápolis, Bahia, kom forskere fra Universitetet i São Paulo fram til at Veracels satsing i området resulterte i en forverring av levekårene til befolkningen. I forkant av satsningen reklamerte de med 20.000 nye arbeidsplasser, men ikke i nærheten av så mange arbeidsplasser ble skapt. Folk migrerte til byen, og tilbake satt en fattig underklasse. I tillegg ble jorda i regionen enda skeivere fordelt enn tidligere, på grunn av Veracels store oppkjøp⁶⁶. I 2008 eide Veracel 40 prosent av jorda i kommunen⁶⁷.

FÅ ARBEIDSPLASSE

Eukalyptus er en næring som sysselsetter få på plantasjene. Til tømmertransport hyres det inn selvstendige selskaper, men i løpet av den rundt åtteårige vekstperioden trengs lite arbeid, utover distribuering av ugressmiddel og kunstgjødsel⁶⁸. Dette arbeidet kan gjøres manuelt, men dersom man driver stort, gjøres det med sprøytefly. Veracel regnet i 2003 selv ut at de tilbød én arbeidsplass per 156 hektar jord⁶⁹.

For å skape sikkerhet for arbeiderne, har den brasilianske overdomstolen for arbeidsrett bestemt at kjernevirksomhet ikke kan settes ut til andre selskaper⁷⁰. Likevel opplyser eukalyptusgiganten Suzano i 2016 at de sysselsetter om lag 8.000 egne ansatte, og 11.000 gjennom tredjeparter. Disse 19.000 ansatte er for øvrig fordelt på mer enn én million hektar land⁷¹.

VERACEL - LOVBRUDD OG ARBEIDSVILKÅR

I 2008 var Veracel involvert i hele 863 saker i Brasils arbeidsrett. Enormt mange av de ansatte har pådratt seg belastningsskader på grunn av ensformig arbeid. Dermed kan de ikke lenger jobbe effektivt, og har fått sparken av selskapet. Brorparten av de som jobber for Veracel er indirekte ansatt eller midlertidige arbeidere hvor vilkårene ofte er dårlige, til det punkt at folk har dødd⁷².

65. BNDES. 66. Joly, *Insertion of the spatial productive circuit of cellulose in Eunápolis, Bahia State, Brazil*. 67. Souza & Overbeek, *Responsible for socio-environmental violations: Veracel Celulose, a company owned by Stora Enso and Aracruz Celulose*, s. 46. 68. Repórter Brasil, *Deserto Verde*. 69. Souza & Overbeek, *Responsible for socio-environmental violations: Veracel Celulose, a company owned by Stora Enso and Aracruz Celulose*, s. 68.

FLUKT TIL BYENE

Produksjonen av eukalyptus skaper altså ikke arbeidsplasser på landsbygda. Den bidrar heller til urbanisering. Mennesker som tidligere arbeidet på plantasjene eller kvegfarmene i området, må søke til byene for å få arbeid. Urbanisering er langt fra noe nytt fenomen i Brasil. I 1940 bodde 31 prosent av befolkningen i byer. 70 år senere var hele 84 prosent av befolkningen bosatt i byer⁷³. En 30 år gammel by som Teixeira de Freitas i Extremo Sul har i dag 157.804 innbyggere. Den urbane veksten har med andre ord vært så eksplosiv at et område som for tre tiår siden var skogkledd, i dag er hjemmet til nesten 160.000 mennesker⁷⁴.

URBAN FATTIGDOM

Den enorme og til dels ukontrollerte veksten i brasilianske byer har vært, og er fremdeles, smertefull. Mennesker ender opp med å konstruere sine egne boligområder på statens land, langt utenfor bykjernen. Disse kalles favelaer, og mangler ofte grunnleggende infrastruktur som offentlig transport, vann, kloakk og elektrisitet. Skole, helse og nødetater er ofte dårlige, eller fraværende. Mangel på arbeidsplasser med levelig lønn resulterer ofte i skyhøy kriminalstatistikk. Slik forsterkes stigmatiseringen av beboerne og ulikhetene forblir store.

Fraflyttingen fra landsbygda setter i sin tur i gang en rekke endringer i lokalsamfunnene, som sentralisering av skoler og helsetilbud. Dermed blir det vanskeligere å leve på bygda, og fristelsen til å søke inn mot byen blir stor.

– Da jeg kom hjem hver kveld, var jeg så sliten at jeg ikke kunne gå på skolen. I dag kan jeg stove navnet mitt, takk Gud for det. Helt fra fire om morgenen til syv om kvelden var jeg ute og plantet eukalyptus, og vi hadde bare én times pause midt på dagen.”

– Hvordan var arbeidet?

– Mye av arbeidet besto i å bære tunge sekker med eukalyptusstiklinger på skuldrene. Nå, 38 år senere, har jeg store smerter i høyrearmen. Den holder meg våken om natten. Jeg sluttet først da jeg var fire måneder på vei med min yngste sønn, på grunn av store smerter i magen. Jeg led mye.

Carmelina Lima dos Santos bor i MST-bosetningen Bela Manhã, en eiendom som tidligere tilhørte et eukalyptusselskap.

– Det er bare én løsning: Slutt med eukalyptus. Før sysselsatte eukalyptusfeltet her borte 400 mennesker. Storbonden som eide feltet hadde arbeid til mange. Nå jobber det kun én her. Maskiner gjør alt. Da drar folk til byene, havner på gata. Der er det store problemer med rusmidler, alkohol, prostitusjon og tyveri.

Ailton Nunes Ferras, småbonde i MST-bosetningen Rosa do Prado i Extremo Sul i Bahia.

70. Repórter Brasil, *Deserto Verde*. 71. Suzano, «*Quem Somos*».

72. Souza & Overbeek, *Responsible for socio-environmental violations: Veracel Celulose, a company owned by Stora Enso and Aracruz Celulose*. 73. Gobbi, «*Urbanização brasileira*». 74. IBGE, «*Teixeira de Freitas*».

Illustrasjon ved Eiril Linge

NORGES EUKALYPTUS-BÅND

ERLING, PRINSESSA OG DET MAGISKE EUKALYPTUSTREET

Det var en gang en motstandsmann som var kjent under navnet Erling Lorentzen. Han kom fra en slekt av handelsmenn og entreprenører. Far hans var skipsreder, som hans far før han igjen, og hans mor var skipsrederens kone. Erling var en uredd kar så staut og full av mot. Han kjempet for sitt fedreland mot en antidemokratisk, undertrykkende og autoritær okkupant. Han utmerket seg i så stor grad at han ble belønnet for sitt heltemot med edle medaljer og den store og smigrende æren det var å eskortere kongefamilien da de endelig fikk komme tilbake til sitt kjære hjemland.

For å gjøre en lang historie kort, vant Erling prinsessa, men halve kongeriket fikk han ei.

Men så er det jo først etter dette at det virkelige eventyret begynner. For å feire giftemål og kjærligheten bestemte Erling og prinsesse Ragnhild seg for å reise langt og lenge og lengre enn langt til den andre siden av verden. Det endte opp under ekvator, hvor vinter er sommer og sommer er vinter, hvor kaldt egentlig ikke er så kaldt, hvor kaffen var søt, kjøttet mørt og frukt hang i klaser fra hvert et tre, ja virkelig et sted hvor alle kunne gjøre suksess.

De kom fram til et veldig land, så stort i utstrekning fra sør til nord og fra øst til vest, med uendelige muligheter og upløyd mark. Her var det gull og grønne skoger så langt øyet kunne se. For Erling, som er helten i denne historien, var det muligheter for å skape veldig og fantastiske verdier for seg selv og alle andre som skulle ønske å ta del i den rivende utviklingen i denne «nye verden».

Først begynte Erling med shipping som sin far før ham, og hans far før ham igjen, og mer trengs egentlig ikke å sies om det.

Deretter begynte Erling med gass. Brasgas, Superbrasgås, og mer trengs vel egentlig ikke å sies om det heller.

Men så begynte Erling med cellulose, en tremasse som brukes til å lage papir. Fra Australia hentet de et tre som vokste raskere enn en bønnestengel. Dette veldig landet, Brasil, hadde et jordsmonn som var så rikt på næring, et klima som var så gavmildt og framifrå, og en regnskog som bidro med vanning av det magiske australske eukalyptustreet. Ja alt lå til rette, og framtiden, det var eukalyptus og cellulose. Dette ble veien som skulle hjelpe Erling til endelig å få et halvt kongerike, i hvert fall nok skilling til å kjøpe ett.

Ved hjelp av det snille militærdiktaturet som bidro med riksdaler nok til at Erling kunne bygge en fabrikk ved navn Aracruz så fantastisk at en nesten ikke skulle tro det var mulig. En fabrikk som kunne gjøre om de magiske eukalyptustrærne til aviser, magasiner og til og med dopapir. Men det var ikke bare militærmennene som var snille med Erling. Han var også venn med de gavmilde urfolkene som bodde i den vidunderlige og vakre regnskogen, som skulle bli hjemmet til Erling og fabrikkens hans. Skog er skog så de, og ønsket australiatrærne velkommen. Bøndene hjalp også til, og med sine brede smil i de solbrune fjesene sine ønsket de både Erling og arbeidsplasser velkomne. De var skjønt enige i at et liv i byen, langt vekk fra de kjedelige og utmattende jordene sine, ja, det var et liv så bra som en bare kunne forestille seg.

Og takket være alle vennene sine fikk Erling både midler, arbeidskraft, og landområder til en real pris, han hadde jo en god dose forretningsteft, Erling. Dermed lå alt til rette for at han kunne dyrke så mange eukalyptustrær han bare klarte.

Men eventyret er ikke over, Erling ble eldre og søkte hjem til sitt kjente og kjære fedreland, så han solgte seg ut, pakket snippesken og vendte snuten hjemover. Her kunne han fortelle sine venner i Oljefondet om mulighetene for skilling som lå i eukalyptusen. Oljefondet kjøpte seg inn, og den dag i dag tjener vi i Norge fortsatt godt på det hurtigvoksende, vannsugende og nedsprøyta eukalyptusen, som brer seg over voldsomme områder og som ikke ga så mange arbeidsplasser likevel. Men hva gjør vel det så lenge Oljefondet og nordmennene vokser seg store og mette?

FORBRUKSVARER MED EUKALYPTUS

PAPIRKONSUM

I 2013 brukte hver EU-innbygger og nordamerikaner henholdsvis 156 og 221 kilo papir. Til sammenligning brukte en latin-amerikaner 47 kilo papir⁷⁵.

Med stadig mer elektronikk på både skole og arbeidsplasser skulle en tro papirforbruket hadde minsket betydelig. Globalt sett holder papirkonsumet seg nokså stabilt⁷⁶. I bruk-og-kast-samfunnet må vi stille krav til å vite opprinnelsen og innhold i alt vi konsumerer, ikke bare det vi spiser. Vårt enorme papirforbruk bør ned, uavhengig av hva det er laget av.

UTØV FORBRUKERMAKT

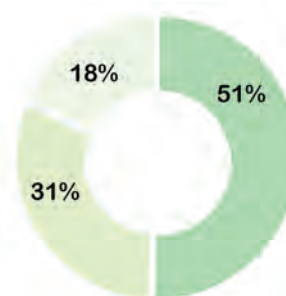
Hver gang du legger noe i handelkurven, er du med på å gjøre varen litt mer populær og skape litt mer etterspørsel etter den. Hvert kjøp er en stemme, og i butikken kan du avgi din stemme langt oftere enn hvert fjerde år. Vi har sett før at folk mobiliserer til boikott og stiller krav til produsenter. Kvikk Lunsj, Smash og Nugatti inneholder ikke lenger palmeolje og Prior-kylling føres mindre med narasin.

LITEN ÅPENHET

Det er vanskelig å finne ut hvilke produkter som inneholder tremasse fra eukalyptus. Papirprodukter er ikke pålagt å oppgi en liste over ingrediensene, slik som matvarer. Det er lite åpenhet fra selskapenes side om hvor deres papir- eller pappbaserte varer stammer fra. Selskapene vi har fulgt, lager få egne produkter. De selger heller papirmassen til andre produsenter som lager produktene som selges i butikken. Ulike produsenter, leverandører, salgskontorer og forbrukerkontakter vi har kontaktet, klarer enten ikke si hvor deres papirprodukter kommer fra og hva de er laget av, eller så er de ikke villige til å gi fra seg informasjonen.

TYPER PRODUKTER

Det mangler informasjon om nøyaktig hvilke produkter som inneholder eukalyptuspapir i de norske butikkhyllene. Derimot oppgir Fibria i en av sine rapporter hvilke typer produkter deres cellulose brukes til.

51 prosent av Fibrias cellulose går til tørkepapir som servietter, dopapir, snytepapir og papirlommetørkler. 31 prosent går til skrivepapir til printing, skrivebøker, konvolutter, magasiner, reklame og kontor. 18 prosent går til litt finere papir, brukt til dekor, innpakking, kvitteringer og fotopapir.⁷⁷

CELLULOSEPRODUKTER MED EUKALYPTUS

Ifølge Processo de Articulação e Diálogo, et nettverk for organisasjoner som jobber med utvikling og menneskerettigheter, bruker selskapene Kimberly-Clark, Proctor & Gamble og Felix Schoeller cellulose fra Fibria. Det tyske selskapet Felix Schoeller bruker eukalyptus til å lage fotopapir for flere selskaper, blant annet Kodak. Rapporten fastslår også at finske MetsäBoard, selskapet bak dopapiret «Lambi», bruker brasiliansk cellulose, men det er uvisst i hvilke produkter⁷⁸. Proctor & Gamble står bak bind-merket Always, tampong-merket Tampax og Pampers-bleier. Vi vet ikke om disse tre varene inneholder eukalyptus.

Aracruz, forgjengeren til Fibria, var leverandør av eukalyptuscellulose til selskapet British American Tobacco Company⁷⁹. Dette selskapet selger sigarettene Lucky Strike og Kent i norske butikker. British American Tobacco Company ville ikke oppgi sine leverandører så det er uvisst om Fibria fortsatt forsyner sigarettprodusenten med cellulose etter at Erling Lorentzen solgte seg ut. Den irske papir- og emballasjeprodusenten Smurfit Kappa bruker eukalyptus i en rekke produkter⁸⁰. Ved utgang av 2015 var Smurfit Kappa det selskapet Oljefondet hadde aller størst eierandel i, hele 9,2 prosent⁸¹.

75. SkogsIndustrierna, «Per capita paper consumption». 76. Statista, «Consumption of paper and cardboard worldwide from 2006 to 2012». 77. Fibria, A new look to the future, s. 59. 78. Silvestre & Rodriguez, Eucalyptus/Aracruz Celulose and human rights violations, s. 11. 79. Personlig samtale med Erling Lorentzen. 80. Smurfit Kappa, «Paper». 81. Norges Bank Investment Management, Årsrapport/2015, s. 35.

OPPFORDRING TIL FOLKET

OM FORBRUKSVARER

- Velg produkter som ikke inneholder eukalyptus
- Krev informasjon om innhold og opprinnelsessted til alle varer.
- Vær mer bevisst i valg av celluloseprodukter.
- Kjøp produkter laget av norsk eller resirkulert trevirke.

OM NORSKE INVESTERINGER

- Skriv under på kampanjen for uttrekk av Oljefondets investeringer i eukalyptus.
- Delta i debatten om hvor vi investerer pengene våre.
- Meld deg inn i Latin-Amerikagruppene eller en annen organisasjon som jobber for en mer rettferdig verden.

HOGSTKLARE: Trærne vokser i cirka åtte år før de hugges.

Å FORTELJE TIL TRE

KRONIKK: JENS KIHl

Jens Kihl er politisk journalist i Klassekampen.

Hausten 1993 er kanskje varm, kanskje kald. Eg anar ikkje. Eg er sju år og oppteken av riddarar, Lego og å lære meg nye knutar. Kvar søndag går vi tur til Ullevålseter i Nordmarka. Det er ganske fint, ettersom både Mamma og Pappa er med, sjølv om dei ikkje har vore i lag på mange år. På ein liten kolle i eit hogstfelt står det ei lita gran. Eg hugsar at Pappa seier at dette skal vere mitt tre. Eg eig ikkje så frykteleg mange ting på dette tidspunktet, så eg føler meg litt stor når eg no har eit heilt tre. Eg veit at ein dag vil det vesle treet, som strengt teke er meir av ein busk, vere større enn meg. Men framleis er eg den store. Kvar gong vi går tur, passsar eg på å leggje vegen om denne grana. Det er greitt å passe litt på når ein fyrst har sitt eige tre.

Hausten 2009 er varm i New York. Eller, det kan godt hende den ikkje er spesielt varm, men for ein nordmann er det pussig å kunne gå i t-skjorte i oktober. Eg har eit minne av å gå langs

ei gloheit trikkeskinne, men det er heilt sikkert berre noko eg har sett på film. Det finst jo ikkje trikk i New York. I gatene ser alt ut som magi. Inne i FN-bygningen ser alt meir ut som på Blindern: I kantina i kjellaren kan ein kjøpe mat frå alle fem verdsdelar. Det er stort sett snakk om spinat servert på fem ulike måtar. Og uansett kva knapp eg trykkjer på, kjem det berre oppvaskvatn ut av kaffimaskina.

Oppover i etasjane arbeider alle dei ulike komiteane som til saman er FN's generalforsamling. Ein ettermiddag er vi innom fjerde komité, som mellom anna tek føre seg avkolonialiseringsspørsmål. Det gjer inntrykk å høyre historiene til dei ulike folkegruppene som meiner seg kolonialisert. Samstundes er det jo ei kjennsgjerning at verda har færre koloniar i dag enn for sytti år sidan. Det går framover. Det er sannsynlegvis uflaks for dei som er att: FN har liksom andre ting å drive med i dag. Dermed må urfolket på Guam finne seg i å bu i enda av flystripa på den enorme, amerikanske militærbasen. Saharaviane må framleis leve med at Vest-Sahara blir eit land der det bur stadig fleire busetjar-marokkanarar, og der naturressursane hamnar på utanlandske hender – ikkje minst norske. Slike spørsmål blir lagt fram av representantane som sikkert gjer igjen og igjen. Mange stiller i nasjonaldraktene sine. (Eit tips dersom du ønskjer å få FN til å prioritere arbeid for å frigjere landet ditt: Ikkje still i nasjonaldrakta di i FN – særleg ikkje dersom nasjonaldrakta er bastskjørt.)

Desse sakene er sannsynlegvis nesten uløyslege. Men på ein måte er dei òg greie: Det er heilt tydeleg kven som er part i saka. Alle forstår kva dei ber om. Det er mogleg å forhandle. Sånn er det ikkje alltid. Vi skal kome tilbake til akkurat det.

Åra har gått, men treet oppe i Nordmarka står det. No er det enormt. Vi passsar på trea våre. I Palestina er noko av den verste terroren som blir utført at israelarar riv opp palestinske oliventre med røtene. Kvifor det er så ille? Jo, fordi eit oliventre kan bli mange, mange hundre år gammalt, men det tek fleire tiår før det kjem oliven på det. Treet kan ha vore i ein familie i generasjonar. Men riv du det bort, er pensjonen borte for dei som eigde det. Tre skal stå der. Tenk på Yggdrasil. Tenk på kongebjørka. Tenk på juletreet Noreg sender til London som takk for hjelpa under krigen. Tenk på kva tre du vil, eigentleg.

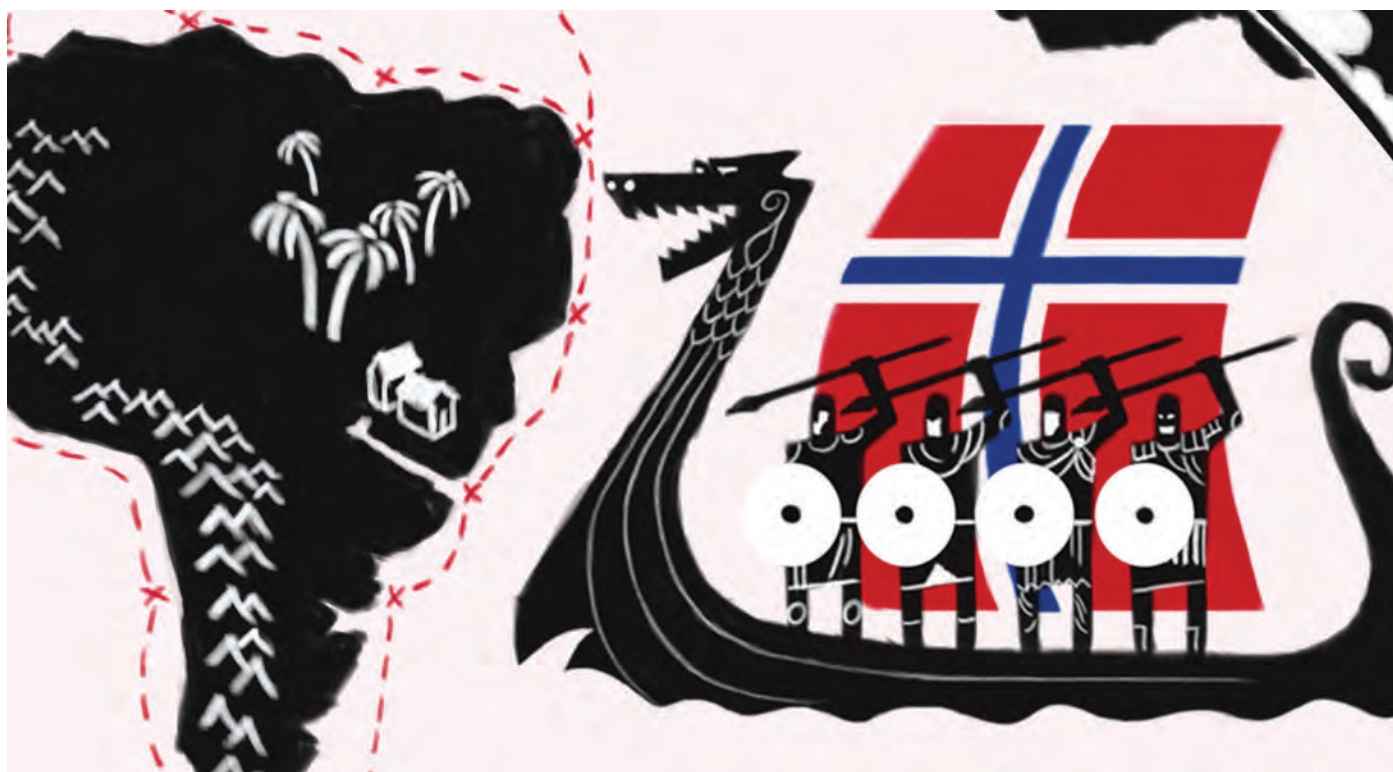
Og så er det ikkje så lett. For kva er det som skjer når dei som plantar trea ikkje er ein blid juletrenisse i Valdres, men i staden eit multinasjonalt konsern som fordriv lokalfolket? Ikkje veit eg, men eg har mine mistankar. Plutselig er alt snudd på hovudet: Dei, eller kanskje vi, som godt kan bli omtalt som tree huggers, går i staden til kamp mot desse eukalyptustrea. Frå huggers til hoggarar, så å seie.

Trea er eit problem i seg sjølv, men dei strekkjer seg òg mot ein himmel av større problem. Kven har ansvaret? Kven er det som må skjerpe seg? Kor ille må norsktilknytte selskap oppføre seg i utlandet før nokon tek grep? Av ein eller annan grunn har vi ein slags idé om at norske selskap er snille fordi dei er norske.

Og det er jo mykje bra med Noreg, men for tida gror det att. Av Småbrukarlaget har eg lært at eg berre skal skrive ut på den eine sida av arket, slik at eg stør norsk papirindustri (men eg skriv ut på bae sider av arket likevel). Kunne ikkje nordmenn i utlandet flytte heim og opne plantasjar, la oss seie juletreplantasjar, her heime? Der ein ikkje driv nykolonialisme under fjerne himmelstrok. Der lovverket er relativt klart. Og der det er hakket meir utenkjeleg at ein skal kveste livsgrunnlaget for lokalfolket. Dette burde vere ein vinn-vinn-situasjon: Lokalfolket får ein ålreit kvardag. Våre fremste forretningsmenn får høve til å drive under anstendige vilkår.

Noko seier meg at det ikkje kjem til skje. Men ein kan jo håpe. I mellomtida får eg gå meg ein tur og sjå til treet mitt.

STATEN OG OLJEFONDETS ROLLE

Illustrasjon av Filipe Fernandes

På 1960-tallet startet det som skulle bli Norges oljeeventyr. Noen av de største oljefeltene som noen gang er funnet til havs, lå i Nordsjøen. Regjeringa proklamerte suverenitet over den norske kontinentalsokkelen og stadfestet sin rett til å gi tillatelse til leting og utvinning av olje. Ingen utenlandske, multinasjonale selskaper skulle komme og forsyne seg av Norges naturressurser uten konsesjon. Slik bevarte Norge råderett over oljen, for å passe på at norske funn skulle komme hele det norske folket til gode⁸². Det har vært bred enighet i Norge om at dette er en god måte å forvalte oljeressursene våre på. Det blir trukket fram som et godt eksempel, ofte i motsetning

til hvordan andre land med store oljeforekomster har valgt å forvalte ressursene sine. Velferdsstaten og infrastrukturen i landet vårt er bygget på inntektene vi sikret oss fra oljen.

STATENS PENSJONSFOND UTLAND

Statens pensjonsfond utland ble etablert i 1990. Det ble opprettet for å forvalte pengene som tjenes i oljesektoren – og for å kunne bruke dem i statsbudsjettet. Hovedformålet til fondet er å få en størst mulig avkastning til lavest mulig risiko. Et viktig prinsipp er handlingsregelen⁸³. Den sier at kun fire prosent av avkastningen, og ikke fondskapitalen i seg selv, skal

Selskapene	Investering (NOK)	Eierandel i prosent
Fibria	239 729 407	0,37
Suzano	172 834 543	0,37
Stora Enso*	3 174 056 766	4,99

Tabell 2: Norske kroner investert og prosentmessig eierskap i selskapene Fibria, Suzano og Stora Enso i 2015.

82. Regjeringen, «Norsk oljehistorie på 5 minutter». 83. Garvik, «Handlingsregelen».

DEN GRØNNE ØRKENEN

brukes. Det norske folket eier fondet som er tenkt å ivareta også kommende generasjoners interesser. Derfor er det viktig at pengene blir forsvarlig forvaltet i dag.

Det er Norges Bank Investment Management som forvalter fondet på vegne av Finansdepartementet. Finansdepartementet står som formell eier av fondet og administrerer det på vegne av den norske befolkningen⁸⁴.

Når Oljefondet investerer i et selskap kjøper de en andel av selskapet. Slik blir vi medeiere, tjener penger på den virksomheten selskapet driver og kan stemme i generalforsamlingene. Hvis vi investerer i en gullgruve, vil da inntekter fra gullgruven være med på å betale vår utdanning, sykehusregning og pensjon. Oljefondet investerer utelukkende i utenlandske

selskaper. Det er fordi summer som fondet rår over er så enorme at norsk økonomi er for liten til å takle en slik formue. Pengene ville veltet økonomien ut av balanse. Oljefondet er verdens største statlige fond og hadde i mars 2016 en markedsverdi på over sju milliarder kroner. Fondet har investeringer i over 9.000 selskaper, samt verdipapirer og eiendommer i hele verden⁸⁵.

Investeringer i eukalyptusselskaper

En rekke store selskaper har investert i produksjon av eukalyptusplantasjer i Brasil. Oljefondet har eierandeler i celluloseselskapene Suzano og Fibria og fellesforetaket Stora Enso. Ut av tabellen kan man se at Oljefondet direkte har investert over 295 millioner kroner i næringen gjennom selskapene Suzano og Fibria og over fire milliarder kroner i Stora Enso⁸⁶.

EKSPORT: Havnen til tidligere Aracruz celULOse, nå Fibria.

84. Norges Bank Investment Management, «Om oljefondet». 85. Ibid. 86. Norges Bank Investment Management, «Beholdninger». 87. Council on Ethics, «Hjem». 88. Lovdata, «Retningslinjer for Statens pensjonsfond utland om observasjon og utelukkelse». 89. Ibid.

ETIKKRÅDET

Oljefondet blir ansett som verdens mest etiske og gjennomsluktige fond. Det er i tillegg det eneste statlige fondet med et uavhengig organ som skal kontrollere at alle investeringene er etisk forsvarlige. Dette organet heter Etikkrådet og består av fem personer. I tillegg har de et sekretariat på sju personer. Til sammen skal de passe på at alle de 9.000 investeringene er i takt med fondets etiske retningslinjer⁸⁷. Dersom Etikkrådet mener at et selskap bryter retningslinjene, foreslår de for Norges Bank at investeringene trekkes ut. Forslaget er rådgivende. I flere saker hvor har Oljefondet blitt anklaget for å ha investeringer i uetiske selskaper, har Norges Bank hevdet at ved å utøve aktivt eierskap gjennom dialog og stemmegivning på generalforsamlinger, kan de påvirke selskapene positivt. Vi har ikke stemmerett i selskapet Suzano, slik at vi har lite vi skulle sagt der. En tilrådning om uttrekk ender derfor ikke nødvendigvis med at Oljefondet selger seg ut av selskaper som bryter menneskerettighetene og skader miljøet. Et selskap vil først kunne vurderes av Etikkrådet når Oljefondet investerer i det. Etikkrådet har dermed ingen påvirkning på hvilke selskaper Oljefondet skal investere i, men de kan foreslå at Oljefondet trekker seg ut av et selskap, eller at selskapet skal observeres.

Det er i seg selv ikke et forpliktende mål for Stortinget at Oljefondet brukes som et instrument for å skape mer fredelige og bedre vilkår i verden. Oljefondets hovedmål er som sagt å tjene mest mulig penger til den norske befolkningen.

ETISKE RETNINGSLINJER

Stortinget har vedtatt lover som fungerer som retningslinjer for Oljefondets investeringer. Lovene ble senest endret i februar 2016 i forbindelse med stortingsvedtaket om å stoppe investeringer i selskaper med hovedinntekt fra termisk kull⁸⁸. Retningslinjene for observasjon og utelukkelse fra Oljefondet består av to paragrafer med kriterier for utelukkelse av selskaper. Paragraf 2 definerer hvilke produkter vi ikke kan tjene penger på gjennom investeringer, som for eksempel tobakk, klasevåpen og termisk kull. Paragraf 3 definerer hvilken adferd oljefondet ikke kan medvirke til gjennom sine investeringer.

PARAGRAF TRE

- a) Grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, de verste former for barnearbeid
- b) Alvorlig krenkelse av individers rettigheter i krig eller i konfliktsituasjoner
- c) Alvorlig miljøskade
- d) Handlinger eller unnlatelser som på et aggregert selskapsnivå i uakseptabel grad fører til utslipp av klimagasser
- e) Grov korrupsjon
- f) andre særlige grove brudd på grunnleggende etiske normer
- g) Alvorlig miljøskade

En utdyping av hva som menes med punkt c) alvorlig miljøskade, finnes i Etikkrådets tidligere granskning av selskaper. I tidligere vurdering av utelukkelse fra palmeoljeselskapet PT Astra International Tbk alvorlig miljøskade har Etikkrådet lagt vekt på om:

- Skaden er stor,
- Skaden medfører irreversible eller langsiktige virkninger,
- Skaden har store negative konsekvenser for menneskers liv og helse,
- Skaden er et resultat av brudd på nasjonale lover eller internasjonale normer,
- Selskapet har unnlatt å handle for å forhindre skade,
- Selskapet har gjennomført tiltak for å rette opp skadeomfanget i tilstrekkelig grad,
- Det er sannsynlig at selskapets uakseptable praksis vil fortsette.

Kilde: Etikkrådet, «Tilrådning om utelukkelse av PT Astra International Tbk fra investeringsuniverset til Statens pensjonsfond utland».

ET BIDRAG TIL ALVORLIG MILJØSKADE

EUKALYPTUSHORISONT: Caciquen, eller høvdingen, i Pataxógrenda Mucugê skuer utover omkransende plantasjer.

Oljefondet bidrar til alvorlige miljøskader med sine investeringer i Brasil. Eukalyptusselskapene i Extremo Sul har konvertert den atlantiske regnskogen til monokulturer uten økologisk verdi. Det unike biologiske mangfoldet reduseres, og mange rødlistearter står i fare for å bli utryddet. Når Oljefondet investerer i celluloseselskapene Suzano, Fibria og Veracel gjennom Stora Enso, bidrar det til svært alvorlige miljøskader. Skaden er stor og innebærer langsiktig og irreversibel degradering av økosystemet i regionen. Avskoging og ødeleggelse av tropisk skog er et globalt problem, et problem Norge ikke burde investere i, men heller jobbe aktivt imot.

Det er også verdt å nevne at begrenset tilgang på vann, lokale endringer i den hydrologiske syklusen, tørke og brann har enorme miljøkonsekvenser. Den store andelen sprøytemidler eukalyptusselskapene benytter, forurenses jordsmonn og vann, og går utover natur og menneskers helse.

Fellesforetaket Veracel, eid av Fibria og Stora Enso, har ved flere anledninger begått miljøkriminalitet. Selskapet har brutt brasiliansk lovverk ved å forgifte grunnvann og plante eukalyptus utenfor angitte steder, det vil si for nærme vannkilder og nasjonalparker.

Vi krever at våre penger trekkes ut av cellulosesel-

skapene Suzano, Fibria og Veracel gjennom Stora Enso, som alle bidrar til åpenbare alvorlige miljøskader. Oljefondet bidrar til brudd på menneskerettigheter og bryter sine internasjonale folkerettslige forpliktelser gjennom sine investeringer i Brasil

NORGES BRUDD I BRASIL

På områdene hvor selskapene gjør om urskog til eukalyptusplantasjer bor det to forskjellige urfolksgrupper, Pataxó og Tupinambá, samt flere quilombosamfunn. Disse gruppene er vernet av ILO-konvensjon nummer 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater som både Norge og Brasil har underskrevet og ratifisert og dermed er en del av Brasils nasjonale lovgivning⁹¹. Selskapene dyrker store monokulturplantasjer på folkegruppens tradisjonelle områder.

Eukalyptusnæringen ødelegger naturen i hele området med sitt enorme vannforbruk, sprøytemidler og skogbranner. Den gjør det nærmest umulig å dyrke jorda, å fiske i vannet og jakte i skogen. Dette er et klart brudd på retten urfolk har til å leve i sine tradisjonelle leveområder og bruke området naturressurser, som står beskrevet i paragrafen.

Samfunnene har ikke blitt konsultert før selskapene har etablert seg i områdene. Hadde disse samfunnet

⁹¹. Regjeringen, «ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater». ⁹².

blitt konsultert, hadde deres svar vært klart: Eukalyptusnæringen er ikke velkommen. Oljefondets investeringer bidrar til en grov og systematisk krenkelse av internasjonale normer og nasjonal lovgivning. Dermed er det uakseptabelt at Norge, som ønsker å posisjonere seg som en forkjemper for urfolksrettigheter, investerer i selskapene Fibria, Stora Enso og Suzano.

NORGES TO ANSIKTER

Rapporten tydeliggjør dobbeltmoralen i Norges høye etiske standard i naturressursforvaltning innenlands, og investeringer i uetiske selskaper utlands. Mennesker og miljø må ha høy prioritet, helt uavhengig av hvor på kloden de befinner seg. Det er selvsagt at staten må ha de samme etiske standardene for utelandsinvesteringene sine som for naturressursforvaltning på norsk territorium.

OLJEFONDETS BRYTER DE ETISKE RETNINGSLINJENE

Med denne rapporten viser vi at Oljefondets investeringer i Suzano, Fibria og Stora Enso bryter fondets etiske retningslinjer i henhold til paragraf 3 punkt c) om alvorlig miljøskade og a) om grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene. Det er sannsynlig at selskapenes uakseptable praksis vil fortsette uavhengig av om Oljefondet stiller strengere krav, da det er selve næringen i seg selv som er skadelig. Derfor krever vi at Oljefondet trekker seg ut av Fibria, Suzano og Veracel gjennom Stora Enso.

Som verdens største statlige fond har Oljefondet et særskilt etisk ansvar. Oljefondet har stor makt og muligheten til å gå foran som et eksempel. Ved utelukkelse av celluloseselskapene Fibria, Suzano og Veracel gjennom Stora Enso, sender fondet sterke signaler til andre investorer om at eukalyptusnæringen driver uetisk, miljøskadelig virksomhet. Uttrekk er også et

TØMMER: Her lagres eukalyptusen på en såkalt patio, før den fraktes videre til cellulosefabrikkene.

DEN GRØNNE ØRKENEN

signal til Brasil om at lovverket må bli strengere – og håndheves.

RETTIGHETER

Det er uakseptabelt at Norge investerer store summer i Suzano, Fibria og Stora Enso, som bidrar til systematisk krenkelse av menneskerettighetene.

Eukalyptuspnæringen frarøver lokalbefolkningen rent vann. Selskapene Suzano og Fibria og fellesforetaket Veracel bryter den grunnleggende retten mennesker har til vann, foruten å forårsake sykdom og forverret helse. Det er verdt å merke seg at Oljefondet har vannforvaltning som fokusområde, og krever at selskapene de investerer i skal forstå de miljø- og samfunnsmessige konsekvensene av virksomheten sin. Fibria, Suzano og Veracel driver miljø- og samfunnsskadelig vannforvaltning, stikk i strid med Oljefondets krav.

Med eukalyptusselskaperes celluloseplantasjer er tilgangen på mat drastisk redusert. Mat sikrer helse

og god levestandard, og regnes som en menneskerettighet. Cellulosenæringen sør i Bahia fratar dermed befolkningen enda en grunnleggende rettighet.

Det er feil at eukalyptusselskapene skaper utvikling gjennom å tilby arbeidsplasser, fordi arbeidet utføres av få maskiner. Arbeid er en menneskerettighet, og bærekraftig matproduksjon sysselsetter langt flere enn plantasjene og fabrikkene. Mennesker fra bygda presses inn i byene, og mister dermed retten til fritt valg av yrke. Fellesforetaket Veracel har gjentatte ganger brutt med Brasils lovverk for arbeid og landrettigheter. Dessuten har foretaket vært involvert i korrupsjon.

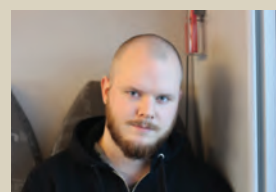
FEM PÅ GATA

Hva vet egentlig det norske folket om eukalyptustreet, som vårt eget oljefond tjener penger på? Vi har snakket med fem tilfeldig utvalgte i Oslo, og dette er hva de svarte på spørsmålet.

LARS PETTER BERGSMARK (19)

– Plante og tyggis er de to tingene som popper opp hos meg. Jeg føler for å spise det når jeg er forkjølet. Og så har det en forbindelse med koalabjørner, har det ikke? Hvor det vokser vet jeg ikke helt, men jeg har lyst til å si Latin-Amerika. Et sted i sør er det i hvert fall.

PÅL SIVERTZEN (24)

– Eukalyptus, det er det koalabjørnen spiser, er det ikke? Jeg tror det er et tre med spisse blader. Det brukes i halspastiller og sånt. Noe mer kommer jeg ikke på, nei.

HILDE KROGH (65)

– Det er et tre, og en olje, tror jeg? Jeg vet ikke hvor det vokser, men antar at det er på de sørlige breddegrader. Hva den brukes til, er jeg litt usikker på. Oljen er vel helsebringende på noe vis, men for akkurat hva, vet jeg ikke.

RIKKE AASERØD ØISANG (29)

– Jeg forbinder eukalyptus med drops, eukalyptusdrops. Det er en god, frisk smak. Det finnes vel sikkert en eukalyptusplante også. Jeg kan tenke meg at den vokser i Sør-Amerika, eller noe sånt.

FREDRIK LIED LILLEBY (34)

– Jeg er usikker på om det er en plante eller en urt. Jeg forbinder det med halspastiller. Mer kommer jeg ikke på.

OLJEFONDET UT AV PALMEOLJE - EN PARALLEL

I Etikkrådets tilrådning til Finansdepartementet 2014 om uttrekk fra selskapet TP Astra International og PT Astra Agro Lestari som har palmeoljeplantasjer i Indonesia legger Etikkrådet vekt på at det er stor miljøskade knyttet til konvertering av tropisk skog til plantasjer. Det er mange likheter mellom eukalyptusplantasjer i Brasil og palmeoljeplantasjer i Indonesia. Her er Etikkrådets tilrådning til Finansdepartementet om observasjon og utelukkelse fra PT Astra International Tbk:¹

Miljøskade knyttet til konvertering av tropisk skog

Kommersiell hogst og konvertering av tropisk skog til plantasjer regnes som en av de største truslene mot bevaring av økosystemer og biologisk mangfold. Det fører også til betydelige klimagassutslipp, og avskoging og forringelse av skog bidro til rundt 10 prosent av utslippene av klimagasser i verden mellom 2000 og 2009

Konverteringen innebærer at trær blir avvirket og vegetasjon fjernet før arealet brukes til å anlegge plantasjer for produksjon av palmeolje, tømmer eller andre monokulturer. Plantasjer er monokulturer som har begrenset økologisk verdi sammenliknet med naturlig skog.

Både FN, Verdensbanken og nasjonale myndigheter i mange land erkjenner nødvendigheten av å redusere avskoging og forringelse av tropisk skog gjennom blant annet FNs Collaborative Initiative on Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation (REDD and REDD+) som støttes av Verdensbanken og andre. Den norske regjeringen har bidratt til disse initiativene ved å bevilge opp til 3 milliarder kr i året for å redusere avskoging i utviklingsland. Det er lagt vekt både på nødvendigheten av å redusere utslipp av klimagasser og å bevare biologisk mangfold og å fremme en bærekraftig utvikling.

¹ Etikkrådet, «Tilrådning om utelukkelse av PT Astra International Tbk fra investeringsuniverset til Statens pensjonsfond utland».

LAGRER KARBON I EUKALYPTUSPLANTASJER

Eukalyptusplantasjer plantes ikke kun for cellulose- og trekullproduksjon, de brukes også i karbonlagringsprosjekter. Forskningsorganisasjonen Eco Nexus skriver at treplantasjer på ingen måte gir løsninger på klimautfordringene vi står ovenfor. De skriver at ulike industrier ubegrunnet påstår at rasktvoksende plantasjer vil lagre CO₂. Urskog binder mye mer karbon, blant annet fordi treet får vokse lenge nok til at røttene utvikler seg.

MINIMAL KLIMAGEVINST

Klimagevinsten er minimal sammenliknet med konsekvensene treplantasjene har for mennesker og miljø. CO₂-kvoter kan kjøpes som kompensasjon for utslipp, men de fleste karbonprosjekter fører til lavt opptak av karbon sammenliknet med utslippene avskoging medfører.

Flere norske selskaper er involvert i treplanting for CO₂-lagring. Det norske foretaket Tree Farms sitt prosjekt i Uganda har ført til at NorWatch nå kaller landet «CO₂lonised». Det er fordi skadene av plantasjene er mye større enn gevinsten av CO₂-lagringen. Organisasjonen World Rainforest Movement sier at «for Norge er det billigere å plante trær i tropene enn å innføre nye teknologier som ville ført til en reduksjon i egne utslipp»¹.

FN ER MOT

FNs Kyotoprotokoll fra november 2000 foreslår treplanting som en god løsning for å redusere karbon i atmosfæren. Nå har FN snudd. Vurderingen var negativ da FNs klimakonvensjon i 2011 vurderte Vale Florestar sitt prosjekt med eukalyptusplanting i Brasil. De skriver at prosjektene har funnet sted i områder dedikert til gjenskoging av urskog, at Vale Florestar snakker usant om hvorvidt det er tradisjon for plantasjer i området, og at de ikke har planer for håndtering av negative konsekvenser på miljø og mennesker. I tillegg rettferdiggjør ikke Vale hvorfor de velger eukalyptus istedenfor for eksempel nåletrær, når nåletrær har høyere opptak av karbon.

Sist, men ikke minst, er Vale ikke klar over de potensielt negative konsekvensene storskala monokulturer av eukalyptus vil ha. Vale vet heller ikke om effekten av CO₂-lagringen vil være verdt miljørisikoen². Det brasilianske selskapet Plantar ser på seg selv som en pionér i å plante trær for å lagre CO₂, og har plantet 23.000 hektar eukalyptus i delstaten Minas Gerais. De skriver at plantasjene vil ha tatt opp 13 millioner tonn CO₂ på 21 år. Det såkalte klimatiltaket vil gi 65 millioner amerikanske dollar³. Problemet er at trærne kuttet og brennes som trekull innen få år, og CO₂-gassen sendes rett tilbake til atmosfæren. Til syvende og sist er de eneste som er tjent med tiltaket, selskapet selv. Det er på ingen måte sant at eukalyptusplantasjer kan regnes som klimatiltak.

¹ World Rainforest Movement, «Sinks that stink». ² Abhirup, «Vale Florestar. Reforestation of degraded tropical land in Brazilian Amazon». ³ Ibid.

FIBRIA I ESPIRITO SANTO OG BRUDD PÅ IL

KRONIKK: WINFRIDUS OVERBEEK

Winfridus Overbeek er miljøaktivist basert i Vitória, Espírito Santo, Brasil. Han er koordinator og medforfatter av publikasjonene om menneskerettighetsbrudd utført av Fibria/tidligere Aracruz.

Urfolk- og stammefolkkonvensjonen til Den internasjonale arbeidsorganisasjonen (ILO), konvensjon 169, trådte i kraft i 1991 og ble ratifisert av Brasil i 2002. Denne konvensjonen beskytter rettighetene til tradisjonelle folk og urfolk som i Brasil utgjør 3000 quilombo-samfunn og rundt 240 urfolksgrupper¹. På tross av garantien gitt av konvensjonen og grunnloven, er eukalyptusselskapet Fibria sin virksomhet et brudd på rettighetene.

Konvensjon 169 skal garantere to viktige rettigheter for quilombolaer og urfolk i Brasil. Den ene er rett til gratis, velinformert og forhåndsgitt samtykke, i tilknytning til retten til selvbestemmelse. Den andre er rett på territorier og land, som garanterer kontroll over territoriene de tradisjonelt bor på.

Fra 1967 og i løpet av 1970-tallet invaderte Fibria først et territorium som tilhørte Tupinikim- og Guaraní-urfolk i kommunen Aracruz, som en del av målet om å opprette storskalaplantaser.

Senere invaderte de land som tilhørte quilombo-samfunn i kommunene São Mateus og Conceição da Barra.

Disse samfunnene ble ikke spurt om de ville ha plantaser på landområder sine, som ville ødelegge skoger, tørker ut elver og innsjøer, samt forstyrre deres måte å leve på. Tvert imot, med støtte fra militærdiktaturet (1964-1985), utviste Fibrias prosjekt fra 1967 Tupinikim-folk, Guaraní-folk og quilombolaer på voldelig vis. På slutten av 1970-tallet hadde bare tre av 37 urfolkslandsbyer og 35 av 100 quilombo-samfunn klart å motstå denne fratrvelsen av jord².

FORFALSKNING AV JORDTITLER

Fibria lot alltid som de lovlig hadde kjøpt landområdene til urfolkene og quilomboene. I visshet om at folk flest i disse samfunnene var posseiros - landeiere uten offisielle jordtitler - forfalsket selskapet på 70-tallet jordtitler med ansatte som opptredte som småbønder og landeiere. De fikk så beskjed fra selskapet om å overføre "deres" jord til Fibria. Bedraget ble endelig kjent og publisert som et resultat av en etterforskning av den Statlige undersøkelseskommisjonen (Parliamentary Investigation Commission) i 2002. Den inkluderte høringer av flere av de aktuelle og tidligere ansatte som selskapet hadde innblandet³.

I 2007 bestemte den brasilianske regjeringen endelig å respektere landrettighetene til Tupinikim- og Guaraní-folket ved å gi dem 18 000 hektar jord. Dette på tross av at de tradisjonelt hadde rundt 30 000 hektar før deres jord ble invadert av Fibria. Tilbakegivelsen av jord var uansett en stor seier for urfolkene og et stort tap for selskapet.

RETTIGHETSBRUDD

I løpet av den siste fasen (2005-2007) av striden, da ILO-konvensjon 169 allerede hadde trådt i kraft, led urfolkene under grove rettighetsbrudd, som rasistiske kampanjer startet av Fibria mot Tupinikim-folket⁴. Fibrias ansatte delte ut rasistiske brosjyrer på offentlige skoler i delstaten Espírito Santo. Brosjyrene hevet mistanke over Tupinikim-folkets urfolksidentitet og styrket dermed etablerte fordommer og oppfordret sivile til å gå mot dem. Et annet grovt rettighetsbrudd var en politiaksjon i januar 2006 som kastet ut Tupinikim- og Guaraní-folk fra landsbyene Olho d'Água og Corrego d'Oura som resulterte i 13 skadde urfolksledere. Politiaksjonen var avhengig av full logistikk-støtte fra Fibria. Bulldosere ødela områdene og husene deres, til og med et bedehus. Selskapet har aldri blitt straffet for disse lovbruddene⁵.

Av de 35 quilombo-samfunnene i nord sliter fortsatt flere av dem med å få jorda si tilbake fra Fibria. Siden 2003 har minst fem landsbyer krevd tilbake jord fra INCRA, det nasjonale landreformsbyrået. INCRA publiserte rapporter som omhandlet landidentifisering, men ingen Fibria-invadert quilombo-jord er gitt tilbake ennå. Dette er hovedsaklig grunnet det politiske presset fra den brasilianske jordbruksindustriens lobbygruppe, inkludert treplantasjenes innsats for å unngå tilbakegivelse av alle quilombo-territorier i Brasil, og for å motarbeide quilombolaenes fremskritt i retten⁶.

I mellomtiden led quilombo-samfunnene under brudd på landrettigheter og arrestasjoner av menneskene i lokalsamfunnene for "ulovlig" ha tatt og solgt tennved fra deres eget landområde. En omfattende rapport om bruddene begått mot disse lokalsamfunnene ble publisert av Humans Rights Movement i 2010 i Espírito Santo⁷. Rapporten undersøker brudd på landrettigheter og situasjonen til rundt 60 anmeldte quilombolaer. Siden da har lite forandret seg, jordområdene har ikke blitt gitt tilbake, og Fibria fortsetter med sine lovbrudd⁸.

1. Urfolk i Brasil sin rett til jorden de tradisjonelt bor på blir definert i grunnloven fra 1988. 2. Gomes & Overbeek, Aracruz Credo. 3. MPF, «Justiça mantém liminar que suspende financiamentos do BNDES à Fibria Celulose». 4. Gomes & Overbeek, Aracruz Credo. 5. Ibid. 6. Lang, «Não a PEC 215!». 7. Barcellos, Estudo e Relatório de Impactos em Direitos Humanos de Grandes Projetos (EIDH/RIDH). 8. Coimbra, «Decisão da Justiça sobre quilombolas presos pode sair até segunda-feira». 9. Medeiros, «Ações em Linharinho pretendem fortalecer luta quilombola por retomada de terras». 10. MPF, «Justiça mantém liminar que suspende financiamentos do BNDES à Fibria Celulose».

LO-KONVENSJON 169

FORTSETTER KAMPEN

Landsbyene fortsetter kampen. Mange steder på deres territorier har Fibrias eukalyptuplantaser blitt okkupert og eukalyptustrærne har blitt erstattet med matvekster⁹. Landsbyboerne blir støttet av grupper i sivilsamfunnet og til og med fra myndighetene. Påtalemyndighetenes kontor (MPF) i São Mateus klarte i 2014 å opprettholde en dom basert på et søksmål kontoret selv hadde etterspurt¹⁰. Dommen krever at utviklingsbankens finansiering til Fibria stoppes, dette på grunn av områdene som på uærlig vis ble tatt fra quilombola-områder. Ifølge MPF bør disse landområdene returneres til deres legitime eiere - quilombo-laene.

Inntil videre råder Fibrias egeninteresser, økonomiske og politiske makt og selskapets lille gruppe med aksjeeiere og investorer som skaper enorme avkastninger for plantasjevirkosomhet i Espírito Santo. De bryter konstant quilombolaenes rett til selvbestemmelse fastslått av ILO-konvensjon 169. Selv om quilombo-samfunnene har kjempet frem til i dag, er det ekstremt viktig at deres rop om rettferdighet blir hørt verden over, slik at deres rettigheter endelig opprettholdes.

Winnie Overbeek

PÅ TUR: Pataxófolket i Nova Esperança kjemper for å få tilbake området sitt sør i Bahia. Store deler av området er beplantet med eukalyptus.

VÅRE KRAV TIL POLITIKERE, STATENS PENSJONSFOND UT

OM EUKALYPTUSNÆRINGEN

- Norske investeringer må trekkes ut av selskapene Suzano og Fibria, og Veracel gjennom uttrekk av Stora Enso.
- De ansvarlige aktørene må undersøke andre eukalyptusselskaper i Brasil og andre deler av verden. Resultatene må publiseres offentlig. Ekskludering må gjennomføres ved eventuelle funn av miljødeleggelse og brudd på menneskerettigheter og urfolksrettigheter. Oljefondet må i framtiden unngå investeringer i disse foretakene.
- Et videre kildegrunnlag fra grasrot, media og forskning må tas i betraktning når valg om ekskludering tas.

OM FONDETS ETISKE RETNINGSLINJER

- Det må bli strengere etiske retningslinjer for Norges utenlandsinvesteringer. Norge må ha like høye etiske standarder for sine utenlandsinvesteringer som innen naturressursforvaltning innenlands.
- Norge må overholde ILO-konvensjonen nummer 169. Oljefondet må trekke seg ut av, og ikke investere i, næringer som bryter paragrafen.

KRAV TIL ETIKKRÅDET:

- Om ikke Norges Bank trekker ut investeringene, må Etikkrådet anbefale uttrekk.
- Etikkrådet må kreve at Norge trekker seg ut av, og ikke investerer i, næringer som bryter ILO-konvensjonen nummer 169.
- Etikkrådet må følge strengere etiske retningslinjer i sitt arbeid. Det må stilles samme etiske krav til Statens Pensjonsfond Utlands investeringer som det stilles til ressursforvaltning på norsk jord.

KRAV TIL POLITIKERNE:

- Forbrukermakten må gjøres reell ved informasjon om hva og hvor cellulosebaserte varer spesielt, og forbruksvarer generelt, er laget av og kommer fra. Også forbruksvarer som ikke er mat, må ha innholdsfortegnelse.

TLAND OG NORGES BANK

LATIN-AMERIKAGRUPPENE I NORGE OG BRIGADEPROSJEKTET

Latin-Amerikagruppene i Norge (LAG) er en partipolitisk uavhengig solidaritetsorganisasjon som sprer informasjon om Latin-Amerika og støtter det latinamerikanske folkets kamp for en bedre fremtid. Organisasjonen har fem lokallag rundt om i Norge, flere undergrupper og et kvinneutvalg. LAG jobber for å påvirke folk, politikere og media.

For å kunne spre informasjon er en avhengig av gode kilder. Derfor samarbeider LAG med ulike sosiale bevegelser i Latin-Amerika. Gjennom brigadeprosjektet samarbeider LAG blant annet med De Jordløses Bevegelse (MST) i Brasil, urfolk- og kvinneorganisasjonen Conavigua i Guatemala og Zapatistene i Mexico.

Hvert halvår sender LAG en gruppe unge mennesker til et land i Latin-Amerika hvor de lærer om å være aktivister. Etter endt utenlandsopphold utfører de et informasjonsarbeid. Utvekslingene fungerer også andre veien ved at representanter fra samarbeidsorganisasjonene kommer til Norge. I tillegg tilrettelegger LAG for utvekslinger mellom de ulike organisasjonene internt i Latin-Amerika. Brigadeprosjektet er støttet av Fredskorpset.

Høsten 2015 dro brigadeprosjektet til Brasil og den sørligste regionen i delstaten Bahia. Regionen domineres av eukalyptusplantasjer og brigaden samarbeidet med Jordløses Bevegelse, ulike urfolkgrupper og quilomboer. Brigaden ga seg selv navnet Voz Alta som oversatt fra portugisisk betyr «høy stemme». I tillegg viser navnet solidaritet med Alta-aksjonene på 1970-tallet og kampen for urfolksrettigheter og miljø. Gjengen er ungdom fra 19 til 28 år med ulike bakgrunner, og ingen er profesjonelle. Prosjektet baseres på frivillighet. Et resultat av høstbrigaden 2015 sitt arbeid er denne rapporten.

**Latin-Amerikagruppene
i Norge (LAG)**

KILDER

Abhirup, Sen. Vale Florestar. Reforestation of degraded tropical land in Brazilian Amazon. UNFCCC. Publisert 07.06.2011.

Andersson, Mans & Örjan Bartholdson. Swedish Pulp in Brazil: The Case of Veracel. Swedwatch. Publisert 17.06.2006.

Andrade, Domingos & Ivonete Gonçalves de Souza. «Brasil: La empresa de monocultivos de eucaliptos Veracel Celulose intenta expulsar a los indígenas Pataxó de su territorio». World Rainforest Movement. Publisert 05.02.2016. <http://wrm.org.uy/es/articulos-del-boletin-wrm/seccion1/brasil-la-empresa-de-monocultivos-de-eucaliptos-veracel-celulosa-intenta-expulsar-a-los-indigenas-pataxo-de-su-territorio/>

Barcellos, Gilsa Helena. Estudo e Relatório de Impactos em Direitos Humanos de Grandes Projetos (EIDH/RIDH): o caso do monocultivo de eucalipto em larga escala no norte do Espírito Santo. Publisert 2010.

Big lands Brasil. «Eucalyptus». Hentet 10.03.2016. <http://www.biglandsbrazil.com/eucalyptus/>

BNDES, O Banco Nacional de Desenvolvimento. «BNDES apóia com R\$ 184,7 milhões projetos da Suzano Bahia Sul». Publisert 18.03.2005. http://www.bndes.gov.br/SiteBNDES/bndes/bndes_pt/Institucional/Sala_de_Imprensa/Noticias/2005/20050318_not056_05.html

«BNDES apóia com R\$ 2,59 bilhões expansão da Suzano em Mucuri, Bahia». Publisert 26.10.2005. http://www.bndes.gov.br/SiteBNDES/bndes/bndes_pt/Institucional/Sala_de_Imprensa/Noticias/2005/20051026_not272_05.html

«BNDES financia com R\$ 297 milhões projeto da Aracruz Celulose no ES, BA e RS». Publisert 22.11.2005. http://www.bndes.gov.br/SiteBNDES/bndes/bndes_pt/Institucional/Sala_de_Imprensa/Noticias/2005/20051122_not288_05.html

BRACELPA, Brazilian Pulp and Paper Association. «Eucalyptus». Hentet 10.03.2016. <http://bracelpa.org.br/bra2/?q=en/node/228>

Broers, Leopold & An-Katrien Lecluyse. Oversatt av Thijs Storme. «Sustainable on paper: the eucalyptus plantations of Bahia, Brazil». 08.09.2010. Publisert 10.03.2016. <http://www.mo.be/en/article/sustainable-paper-eucalyptus-plantations-bahia-brazil>

Calder, Ian R., Paul T. W. Rosier, K. T. Prasanna & S. Parameswarappa. Eucalyptus water use greater than rainfall input - a possible explanation from southern India. European Geosciences Union. Publisert 1997.

Carrere, Ricardo. «Presión creciente en Kenia contra los eucaliptos, descriptos como "chupadores de agua"». World Rainforest Movement. Publisert 30.10.2009. <http://wrm.org.uy/pt/artigos-do-boletim-do-wrm/secao2/presion-creciente-en-kenia-contra-los-eucaliptos-descriptos-como-chupadores-de-agua/>

CEBRAP, Centro Brasileiro de Análise e Planejamento. «The Real Brazil: The Inequality Behind the Statistics». Publisert mai 2012.

Coimbra, Ubervalter. «Decisão da Justiça sobre quilombolas presos pode sair até segunda-feira». Século Diário. Publisert 21.08.2015. <http://seculodiario.com.br/24406/10/decisao-da-justica-sobre-quilombolas-presos-pode-sair-ate-2>

Corporate Watch. «The new trend of biomass plantations in Brazil: tree monocultures». Publisert 09.11.2011. <https://corporatewatch.org/news/2011/nov/08/new-trend-biomass-plantations-brazil-tree-monocultures>

Council on Ethics. «Hjem». Hentet 06.03.2016. <http://etikkradet.no>

Cultural Survival. «Quilombos and Land Rights in Contemporary Brazil». Publisert 25.04.2001. <https://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/brazil/quilombos-and-land-rights-contemporary-brazil>

Eraker, Harald. «Kringsatt av fiender». NRK. Sist oppdatert 14.10.2008. <http://www.nrk.no/dokumentar/kringsatt-av-fiender-1.6259557>

Etikkrådet. «Tilråding om utelukkelse av PT Astra International Tbk fra investeringsuniverset til Statens pensjonsfond utland». Publisert 15.01.2014.

EUROPAC. «Managing forestry development». Hentet 12.03.2016. <http://www.europacgroup.com/EN/LineasNegocio/GestionExplotacionesForestales/Pages/default.aspx>

Fearnside, P. M. Causes of deforestation in the Brazilian Amazon. The geophysics of Amazonia: vegetation and climate interactions. Publisert 1987.

Fibria. A New Look to the Future 2014 report. Publisert 2015.

Fivas, Foreningen for internasjonale vannstudier. «Om FIVAS». Hentet 10.03.2016. <http://fivas.org/om-fivas/>

FN-sambandet. «FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO)». Hentet 10.03.2016. <http://www.fn.no/FN-informasjon/FN-organisasjoner/FNs-organisasjon-for-ernaering-og-landbruk-FAO>

FN-sambandet. «FNs verdenserklæring om menneskerettigheter». Hentet 10.03.2016. <http://www.fn.no/FN-informasjon/Avtaler/Menneskerettigheter/FNs-verdenserklæring-om-menneskerettigheter>

FN-sambandet. «Rent drikkevann». Publisert 17.10.2014. <http://www.fn.no/Tema/Vann/Vann-og-helse/Rent-drikkevann>

Fredrikstad, Anne & Svein H. Lian. «Verdens mest brukte ugressmiddel kan være opptil 300 ganger giftere enn antatt». TV2. Publisert 18.07.2015. <http://www.tv2.no/a/7115286>

Friends of the Earth Europe. The environmental impacts of glyphosate. Publisert juni 2013.

Friends of the MST. «About Friends of the MST». MST Brazil. Hentet 10.03.2016. <http://www.mstbrazil.org/content/about-friends-mst>

FuturaGene. «Biossegurança do Eucalipto Geneticamente Modificado H421». Publisert 04.09.2014.

Garvik, Olav. «Handlingsregelen». Store Norske Leksikon. Sist oppdatert 21.01.2016. <https://snl.no/Handlingsregelen>

DEN GRØNNE ØRKENEN

Gaupp-Berghausen, Mailin, Martin Hofer, Boris Rewald & Johann G. Zaller. Glyphosate-based herbicides reduce the activity and reproduction of earthworms and lead to increased soil nutrient concentrations. Publisert 02.02.2015. <http://www.nature.com/articles/srep12886>

GEETREES. «Brazil govt approves GMO eucalyptus trees». The Campaign to STOP GE Trees. Publisert 09.04.2015. <http://stopgetrees.org/brazil-govt-approves-gmo-eucalyptus-trees-groups-denounce-illegal-decision/>

Gobbi, Leonardo Delfim. «Urbanização brasileira». Educação Globo. Hentet 12.03.2016. <http://educacao.globo.com/geografia/assunto/urbanizacao/urbanizacao-brasileira.html>
Gomes, Helder & Winnie Overbeek. Aracruz Credo: 40 anos de violações e resistência no ES. Publisert 2011.

Hance, Jeremy. «Brazil's Atlantic Forest (Mata atlântica)». Mongabay. Hentet 19.03.2016. <http://rainforests.mongabay.com/mata-atlantica/mata-atlantica.html>

Ho, Dr. Mae Wan & Dr. Eva Sirinathsinghi. «GM Crops and Water - A recipe for disaster». Institute of Science in Society. Publisert 06.05.2013 http://www.i-sis.org.uk/GM_Crops_and_Water_a_Recipe_for_Disaster.php

Holten, Jon Magne. «Glyfosat - Verdens mest solgte sprøytemiddel». Oikos Økologisk Norge. Hentet 23.02.2016. <http://www.oikos.no/landbruk/glyfosat-verdens-mest-solgte-sproytemiddel>

IBGE. «Teixeira de Freitas». Hentet 20.03.2016. <http://cidades.ibge.gov.br/xtras/perfil.php?lang=&codmun=293135&search=bahia>

IDEC. «MEL BRASILEIRO EM RISCO! Manifesto pela retirada de todos pedidos de liberação de eucalipto transgênico na CTNBIO». Hentet 12.03.2016.

Inacopia. «Remember this tree's name: Eucalyptus Globulus». Hentet 12.03.2016. <http://inacopia-paper.com/eucalyptus-globulus/>

Jackson, Robert B., Esteban G. Jobbágy, Roni Avissar, Somnath Baidya Roy, Damian J. Barrett, Charles W. Cook, Kathleen A. Farley, David C. le Maitre, Bruce A. McCarl & Brian C. Murray. Trading water for carbon with biological carbon sequestration. Duke University. 2005.

Joly, Carolina. Insertion of the spatial productive circuit of cellulose in Eunápolis, Bahia State, Brazil. University of São Paulo. Publisert 10.06.2007. <http://www.biotaneotropica.org.br/v7n2/en/fullpaper?bn02407022007+en>

Klabin. «Papers». Hentet 14.03.2016. <https://www.klabin.com.br/en/business-products/papers/>

Köhler, Heinz-R. & Rita Triebkorn. Wildlife Ecotoxicology of Pesticides: Can we track effects to the Population Level and Beyond?. Science nummer 341. Publisert 16.08.2013.

Lang, Chris. «Não a PEC 215! Proposed change to Brazil's constitution would leave indigenous peoples "in the hands of the multinational corporations"». REDD monitor. Publisert 15.07.2015.

<http://www.redd-monitor.org/2015/07/15/nao-a-pec-215-proposed-change-to-brazils-constitution-would-leave-indigenous-peoples-in-the-hands-of-the-multinational-corporations/>

Lovdata. «Retningslinjer for Statens pensjonsfond utland om observasjon og utelukkelse». Sist oppdatert 03.02.2016. <https://lovdata.no/dokument/INS/forskrift/2014-12-18-1793>

Monsanto. «Agricultural Seeds». Hentet 25.02.2016. <http://www.monsanto.com/products/pages/monsanto-agricultural-seeds.aspx>

Medeiros, Manaira. «Ações em Linharinho pretendem fortalecer luta quilombola por retomada de terras». Século Diário. Publisert 14.03.2016. <http://seculodiario.com.br/27714/10/acoes-em-linharinho-pretendem-fortalecer-luta-quilombola-por-retomada-de-terras>

MPF, Ministério Federal Público. «Justiça mantém liminar que suspende financiamentos do BNDES à Fibria Celulose». Notícias Ministério Federal Público. http://noticias.pgr.mpf.mp.br/noticias/noticias-do-site/copy_of_geral/mpf-mantem-liminar-que-suspende-financiamentos-do-bndes-a-fibria-celulose

National Forest Learning Center. «Eucalypts and Fire». Publisert 2013. Forest Education Foundation.

Nordal, Inger & Per Sunding. «Eukalyptus». Store Norske Leksikon. Sist oppdatert 30.09.2013. <https://snl.no/eukalyptus>

Nordtug, Gjermund. «Glyfosatforbud i Nederland». Oikos Økologisk Norge. Hentet 25.02.2016. <http://www.oikos.no/landbruk/glyfosat-verdens-mest-solgte-sproytemiddel>

Norges Bank Investment Management. «Beholdninger». Hentet 10.03.2016. <http://www.nbim.no/fondet/holdninger/>

Norges Bank Investment Management. «Om oljefondet». Sist oppdatert 13.02.2014. <http://www.nbim.no/no/fondet/om-oljefondet>

Norges Bank Investment Management. Statens Pensjonsfond Utland Årsrapport/2015. Publisert 2016.

Nygårdshaug, Gert. Mengele Zoo, side - s.88 - 89. Cappelen Damm, 1989.

Overbeek, Winfridus, Markus Kröger & Julien-François Gerber. An overview of industrial tree plantations in the global south. Conflicts, trends and resistance struggles. EJOLT Rapport nummer 3. Publisert juni 2012.

PAN Europe. «PAN Europe's position on aerial spraying». Pesticides Action Network Europe. Publisert juni 2004.

Personlig samtale med Erling Lorentzen i hans hjem i Oslo. 11.03.2016 klokken 14:00.

Poore, M.E.D. & C. Fries. The ecological effects of eucalyptus. FAO. Publisert 1985.

Radar 64. «Fogo devasta o Parque Nacional do Monte Pascoal». Publisert 29.12.2015. http://radar64.com/noticia/fogo-devasta-o-parque-nacional-do-monte-pascoal_30555.html

Regjeringen. «ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater». Sist oppdatert 16.10.2013. <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/samepolitikk/midtpalte/ilokonvensjon-nr-169-om-urbefolkninger-o/id451312/>

Regjeringen. «Norsk oljehistorie på 5 minutter». Sist oppdatert 29.02.2016. <https://www.regjeringen.no/no/tema/energi/olje-og-gass/norsk-oljehistorie-pa-5-minutter/id440538/>

Repórter Brasil, Organização de Comunicação e Projetos Sociais. Deserto Verde – Os Impactos do cultivo de eucalipto e pinus no Brasil. Publisert 2011.

Rodum, Elisabeth. «Sultkatastrofe sprer seg på Afrikas horn». Aftenposten. Sist oppdatert 12.10.2011. <http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/--Sultkatastrofe-sprer-seg-pa-Afrikas-horn-5120581.html>

Rola, A. C. «Pesticides, health risks and farm productivity: a Philippine experience». Publisert 1989. <http://agris.fao.org/agris-search/search.do?recordID=PH19910113458>

Samtale med Winfridus Overbeek, World Rainforest Movement. Vitória, Espírito Santo, Brasil. 11.01.2016.

Seitz, Michael. «Brave new world». BMW Magazine. Publisert 13.04.2015. <http://www.bmwmagazine.com/us/en/node/1136>

Silvestre, Daniel & Maria Elena Rodriguez. Eucalyptus/Aracruz Celulose and human rights violations. Rio de Janeiro: Processo de Articulação e Diálogo. Publisert 2007.

Siza, Rita. «Seca histórica compromete abastecimento de água e luz no Brasil». Público. Publisert 02.02.2015. <http://www.publico.pt/mundo/noticia/seca-historica-compromete-abastecimento-de-agua-e-luz-no-brasil-1684691>

SkogsIndustrierna, Swedish Forestry Industries Federation. «Per capita paper consumption». Forest Industries. Sist oppdatert 24.11.2014. http://www.forestindustries.se/documentation/statistics_ppt_files/international/per-capita-paper-consumption

Smurfit Kappa. «Paper». Hentet 21.03.2016. <http://www.smurfitkappa.com/vHome/fi/Products/Pages/Paper.aspx>

Souza, Ivonete Gonçalves de & Winfridus Overbeek. Responsible for socio-environmental violations: Veracel Celulose, a company owned by Stora Enso and Aracruz Celulose: a history of lawlessness, neglect and greed!. São Paulo: Expressão Popular. Publisert september 2008.

Souza, Ivonete Gonçalves de. «As transnacionais». Foredrag 29.09.2015.

Statista, The Statistics Portal. «Consumption of paper and cardboard worldwide from 2006 to 2012». Hentet 12.03.2016. <http://www.statista.com/statistics/270321/consumption-of-paper-and-cardboard-per-capita-since-2006/>

Stauffer, Caroline. «Drought ends in Brazil's Sao Paulo but future still uncertain». Reuters. Publisert 18.02.2016. <http://www.reuters.com/article/us-brazil-water-idUSKCN0VR1YJ>

Suzano Papel e Celulose. «Quem Somos». Hentet 12.03.2016. <http://www.suzano.com.br/portal/suzano-papel-e-celulose/quem-somos.htm>

Suzano Papel e Celulose. «Suzano Pulp and Paper, Mucuri site». Hentet 20.02.2016. http://www.eucalyptus.com.br/icep04/11_Suzano.pdf

Suzano Papel e Celulose. «Unidade de Negócio Florestal». Hentet 10.03.2016. <http://www.suzano.com.br/portal/suzano-pulp-and-paper/forestry-business-unit.htm>

Veracel Celulose. Sustainability Report Base Year 2014. Publisert 2015.

Wesseling, Catharina, Rob McConnell, Timo Partanen & Christer Hogstedt. «Agricultural Pesticide Use in Developing Countries: Health Effects and Research Needs». SAGE Journals. Hentet 23.02.2016. <http://joh.sagepub.com/content/27/2/273.short>

Worldbank. «Brazil: Social Inclusion of Minority Groups in Bahia». Publisert 30.07.2014. <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2014/07/30/brazil-social-inclusion-of-minority-groups-in-bahia>

World Rainforest Movement. Plantations are not forests. Publisert oktober 2003.

World Rainforest Movement. «Sinks that stink». WRM Bulletin utgave nummer 35. Publisert juni 2000. <http://www.wrm.org.uy/oldsite/bulletin/35.html>

Zaller, Johann G., Florian Heigl, Liliane Ruess & Andrea Grabmaier. «Glyphosate herbicide affects belowground interactions between earthworms and symbiotic mycorrhizal fungi in a model ecosystem». Scientific Reports. Publisert 09.07.2014. <http://www.nature.com/articles/srep05634>

Baksideillustrasjon av Eiril Linge.

